

**K VYSTĚHOVALECTVÍ Z ČESKOSLOVENSKA
A POMĚRŮM KRAJANŮ V POLOVINĚ 20. LET 20. STOLETÍ***

JAROSLAV VACULÍK

After a short period, when the re-emigration of foreign compatriots in the newly established Czechoslovak state prevailed over emigration; since the early 20's of the 20th century the economic pressures started to be more intense, thus forcing agricultural and industrial workers and small farmers and entrepreneurs to emigrate.

Key words: First Czechoslovak Republic, 1920st, emigration

Po krátkém období, kdy převládla reemigrace zahraničních krajanů do nově vzniklého československého státu nad vystěhovalectvím, zesílily od počátku 20. let 20. století ekonomické tlaky nutící zemědělské a průmyslové dělníky i drobné rolníky a živnostníky k emigraci. Nedostatek pracovních příležitostí se projevoval zejména ve východních oblastech ČSR – na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Vystěhovalectví postihovalo více občany slovanských národností než Němce a Maďary.

Instrukce ministerstva sociální péče (MSP) pro pasové úřady definovaly vystěhovance jako toho, kdo odchází z území ČSR do ciziny, aby si tam hledal obživu nebo s úmyslem se už nevrátit. Vystěhovalcům byly vystavovány řádné cestovní pasy označené na první straně pasu: do evropských zemí velké V, do mimoevropských zemí slovem Vystěhovalecký.¹

Vydání pasu bylo odvislé od předložení vysvědčení vystaveného příslušným úředním lékařem a obsahujícím výslovné potvrzení, že není z důvodů zdravotních překážek, aby vystěhovalec byl vydán cestovní pas do ciziny. Z vystěhovalectví byly vyloučeny osoby přestárlé, nemocné, tělesně vadné a práce neschopné.² Do mimoevropských zemí neměly být pasy vydávány vystěhovalcům přímo, ale prostřednictvím MSP.³

Příslušníci záloh nepotřebovali žádné osvědčení vojenských úřadů a branná povinnost nebyla překážkou v cestě za hranice. U odvedených, kterým byl povolen odklad, byl nutný souhlas doplňovacího vojenského velitelství, stejně jako u osob podléhajících odvodní povinnosti.⁴

Každý vystěhovec do zámorí byl k nastoupení cesty vyzván, a to v pořadí, jak jeho pas došel na ministerstvo. Vystěhovalec ze Slovenska musel projít zdravotní vystěhovaleckou stanicí ve Svatobořicích u Kyjova. Zde se musel v určený den prokázat pozvánkou z MSP. Své pozvánky předložili také ve vystěhovalecké stanici v Libni, na příslušném konzulátu a konečně odevzdali lodní společnosti. Bez pozvánky MSP nedostal žádný vystěhovec vstupní vízum.⁵

Aby vystěhovalec nepřespával na pražských nádražích a ulicích zřídilo ministerstvo sociální péče (MSP), které mělo emigraci ve své kompetenci, vystěhovaleckou stanici v Praze-Lib-

* Zpracováno v rámci projektu GA ČR 409/08/0161.

¹ Národní archiv (NA), f. Ministerstvo sociální péče (MSP), k. 3800, instrukce MSP z 8. 7. 1922. O československé vystěhovalecké politice psali BROUČEK, M.–VASILJEV, I.: *K charakteristice československé vystěhovalecké politiky mezi dvěma světovými válkami*. Český lid 72, 1985, č. 2, s. 71–80.

² NA, f. MSP, k. 3800, dopis Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (MVZTV) ministerstvu vnitra (MV) z 28. 9. 1922.

³ Tamtéž, k. 3801, dopis MSP zemským správám politickým z 14. 1. 1923.

⁴ Tamtéž, dopis župana Bratislavské župy okresním úřadům z 18. 1. 1923.

⁵ Tamtéž, k. 3861, dopis MSP táboru Svatobořice z 22. 3. 1923.

ni, kde se 600 emigrantům mělo dostat přístřeší, stravování, rady a pomoci, hlavně k usnadnění rychlého odjezdu do přístavního města. Do stanice byli přijímáni pouze ti, kdo prošli státní zdravotní revizní vystěhovaleckou stanicí ve Svatobořicích u Kyjova (vystěhovanci ze Slovenska a Podkarpatské Rusi) nebo předložili vysvědčení úředního lékaře (vystěhovanci z českých zemí). Ubikace v Libni zahrnovaly ložnice a místnosti pro denní pobyt. Každý vystěhovalec se musel zapsat, odevzdat těžká zavazadla do skladu a dát se lékařsky prohlédnout. Ložnice byly od 8 do 19 hod. uzavřeny. Vystěhovalecká stanice byla státním zařízením, které spravoval z pověření MSP Československý Červený kříž (ČSČK), který ustanovoval správce. Na její činnost dohlíželo několik oddílů ČSČK: sociální, finanční, dopravní a zdravotní.⁶

Předmětem úvah byla osnova zákona o vystěhovalectví, kterou vypracovalo MSP, a která obsahovala směrnice vystěhovalecké politiky. Garantovala svobodu vystěhovalectví, omezení se vztahovala pouze na osoby, které se ocitly v konfliktu s trestními zákony, nezletilce a ty, kteří měli povinnost pečovat o jiné osoby. Počítala se součinností dobrovolných organizací, které měly zřizovat vystěhovalecké útulky, informovat vystěhovance v přístavech, doma varovat před vystěhovalectvím. Každý dělník měl před odchodem do ciziny obdržet písemnou pracovní smlouvu v řeči své a řeči zaměstnavatele. Měla být zakázána agitace velkých lodních společností, jejichž agenti zaplavovali celou Evropu. Osnova zakazovala podnikatelům dopravy vysílat jakékoliv důvěrníky, nicméně Slovensko a Podkarpatská Rus byly zaplaveny jejich agenty, a to bez ohledu na ustanovení dosud platného uherského vystěhovaleckého zákona z roku 1909. Osnova také rušila dosavadní oprávnění cestovních kanceláří prodávat lodní lístky vystěhovalcům. Vyžadovala povinnost lékařské prohlídky vystěhovalců před vstupem na loď.⁷

Po první světové válce se vrátili z USA na Slovensko tisíce lidí, které se díky vysoké ceně dolaru staly zámožnými lidmi přivážejícími dostatek prostředků na zakoupení půdy ve staré vlasti.⁸ To lákalo další k emigraci.

Vrcholným dílem československé emigrační politiky měl být zákon o vystěhovalectví z 15. října 1922 a prováděcí nařízení k němu.⁹ V debatě o zákoně v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění převládala tendence zmenšit vystěhovalectví na míru pokud možno co nejmenší. Emigrace byla považována za těžkou ztrátu pro národ i hospodářství. Podle zpravodaje sociálně-politického výboru, „tisíce zdravého lidu projíždějí Prahou do vybájeného ráje zámořského. Každý den desítky, ba celé stovky, odnášejí statisíce těžce nastrádaného jmění, aby se staly v neznámé cizině hříčkou osudu a část kořistí vystěhovaleckých hyen. Proto musí zde zasáhnout stát.“¹⁰

Vystěhovalectví bylo chápáno jako nezbytný důsledek ekonomiky, která se nacházela ve stavu recese. Podle socialistické poslankyně Fráni Zemínové, „nelze-li vyvážet zboží, budou se muset vyvážet dělníci“.¹¹ Pozdější slovenský zemský prezident Ján Drobný (HSĽS) napsal v roce 1924 do bratislavského Národního denníku, že „vystěhovalectví není novum, není zaviněno pražským centralismem a nebude odstraněno ani nejradiálnějším autonomiím. Průmysl se nedá vybudovat ze dne na den. Přejde mnoho času, dokud nebude třeba našim lidem opouštět rodný kraj.“¹² Vystěhovalecké možnosti viděl v budoucím demokratickém Rusku: „Pracovat k tomu, aby se v Rusku současné poměry změnily, aby se vystěhovalecká vlna odvrátila od Ameriky a obrátila ke slovanskému Rusku. Naše přebytečné síly budou vítány a potřebny v Rusku. Když

⁶ Tamtéž, domovní řád vystěhovalecké stanice v Libni schválený MSP 25. 7. 1921.

⁷ MÉZL, F.: *Naše vystěhovalecká politika*. In: Sociální revue, 1920–1921, č. 3, s. 94–97.

⁸ Týž: *Vystěhovalectví z Československé republiky*. In: Sociální revue, 1921, č. 1, s. 9.

⁹ Týž: *Výklad zákona o vystěhovalectví a prováděcího nařízení k němu*. Praha 1924.

¹⁰ BOHÁČ, A.: *Naše vystěhovalecká politika*. In: Naše doba, 32, 1924, č. 2, s. 7.

¹¹ NA, f. MSP, k. 3885, dopis F. Zemínové ministerstvu zahraničních věcí (MZV) z 28. 8. 1922.

¹² Národní denník, 13. 1. 1924.

už dnes za vlády umírajícího bolševismu naši měli své zlaté dno na širých stepích Ruska, jak to bude, až zavládne pořádek, jistota, zákon a spravedlnost?“

I ministerstvo pro správu Slovenska přiznávalo, že „v mnohých krajích Slovenska je taková bída, že když úřad vyhlásku, aby se lidé hlásili k vystěhovalectví a zabezpečí jim umístění a práci, bude mít za dva dny tolik přihlášek, že si s nimi nebude vědět rady“. ¹³ Také županský úřad ve Velkém Sevljuši na Podkarpatské Rusi uváděl, že důvody vystěhovalectví „jsou různé, hlavně nedostatek obživy a touha po dolarech“. ¹⁴

Neobyčejně velký počet vystěhovačů uváděný statistikou za první čtvrtletí roku 1924 byl způsoben velkým počtem vystavených vystěhovaleckých pasů do USA, které ale kvůli novým americkým imigračním zákonům nemohly být v tomto čtvrtletí využity. Bylo vydáno 30 940 pasů, z toho do USA 25 447, Francie 2 312 a Kanady 1 369. K dopravě do zámoří ale byly v tomto čtvrtletí přijaty jen 1 582 osoby, z toho 1 134 do Kanady. Bylo to méně než v prvním čtvrtletí roku 1923, kdy do zámoří emigrovalo 1 907 osob, nejvíce do Argentiny (1 595). ¹⁵

Státní zdravotní revizní vystěhovalecká stanice ve Svatobořicích konstatovala nedočkavost vystěhovačů, jejich strach před zmeškáním lhůty určené k příjezdu do stanice. ¹⁶ V roce 1923 prošlo stanicí 14 097 osob, což bylo o 2 403 více než za rok 1922. ¹⁷ Zatímco do USA jezdili vystěhovačci zpravidla na útraty svých příbuzných nebo na úvěr od tamějších známých, do ostatní Ameriky si museli cestovné hradit ze svého, často díky půjčce doma.

Stanice ve Svatobořicích byla nucena provádět odhmyzování vystěhovačů, v roce 1923 šlo o 10 % mužů, 27 % dětí a 71 % žen. Několik desítek osob muselo být vráceno pro tělesné vady nebo proto, že přišly ze zamořených míst. V roce 1923 nejvíce vystěhovačů, kteří prošli stanicí Svatobořice, směřovalo do USA (9 233), Argentiny (2 690) a Kanady (1 922). ¹⁸

V roce 1924 vystěhovalectví naráželo na ochranná opatření imigračních států. Byly to nejen kvótové zákony USA, ale i požadavek kanadské vlády na předložení pozvání (affidavitu) od příbuzných nebo známých v Kanadě, kterým stvrzovali, že přistěhovec již práci nalezl a že se budou o něj starat. Kanada měla zájem především o zemědělské dělníky a služby. ¹⁹

Struktura vystěhovačů zahrnovala rovnoměrně zemědělství i průmysl a obchod. Zemědělství dělníci a maloročníci směřovali hlavně do USA, Kanady a Francie, průmysloví dělníci do USA, Francie a Rakouska. Dle jednotlivých československých zemí převažovali vystěhovačci ze Slovenska. Ze 2/3 odcházeli lidé, kteří neznali poměry a jazyk imigrační země. Jen malá část emigrantů vlastnila před odjezdem pozemky nebo obytné budovy. ČSR byla počtem vystěhovačů na šestém místě v Evropě.

Kromě odboru pro československé zahraničí Národní rady československé (od roku 1906) a Ústavu pro hospodářské styky emigrační a kolonizační (Emigrační ústav) při Masarykově akademii práce (od roku 1928) se problematikou vystěhovačů zabývaly také další organizace: Školský spolek Komenský, Zahraniční župa sokolská, sociálnědemokratické Československé zahraniční spolky dělnické, Kruh přátel zahraničních Čechů Frič, Sdružení Čechů a Slováků z Ruska, Jednota Čechoslováků z Ruska, Hospodářská jednota pro slovanský východ, Československo-jihoslovanská liga, Československo-bulharská vzájemnost, Klub Čechoslováků amerických či Kulturní jednota maďarských Slováků v Bratislavě.

¹³ NA, f. MSP, k. 3797, dopis MSP MZV z 12. 3. 1924.

¹⁴ Tamtéž, dopis županského úřadu ve V. Sevljuši policejní správě Podkarpatské Rusi v Užhorodě z 2. 4. 1924.

¹⁵ Tamtéž, k. 3858, dopis Státního úřadu statistického (SÚS) MSP z 6. 5. 1924.

¹⁶ Tamtéž, k. 3861, dopis stanice Svatobořice MVZTV z 30. 9. 1923.

¹⁷ Tamtéž, dopis MVZTV MSP z 5. 2. 1924.

¹⁸ Tamtéž, dopis MVZTV MSP z 26. 4. 1924.

¹⁹ Tamtéž, dopis MVZTV MSP z 15. 10. 1924.

Národní rada československá a Emigrační ústav Masarykovy akademie práce pokládaly za nutnou novelizaci vystěhovaleckého zákona z roku 1922. Konstatovaly, že „zásadně negativní charakter zákona je nevýhodnouází pro sjednávání smluv o vystěhovalectví mezi našim státem a státy imigračními“.²⁰ Navrhovaly zřídít Státní ústav vystěhovalecký, přistěhovalecký a kolonizační.

Vystěhovalectví bylo předmětem zájmu také dobového tisku. Moravský sever konstatoval, že vystěhovalectví je jev nepříznivý a znepokojivý, je příznakem hospodářské deprese. Státu uniká řada zdatných pracovních sil, které většinou odchází v době největšího rozvoje svých fyzických i duševních sil. Polovina vystěhovačů odcházela mezi 20–29 rokem věku.²¹ Tribuna informovala o založení kolonií pro Čechy z Volyně, kteří byli nuceni uprchnout před bolševickým režimem. Půda na jižním Slovensku měla být přidělena 150–200 rodinám, které v Rusku zanechaly svůj majetek, takže neměly částku, kterou požadoval po nových kolonistech Pozemkový úřad.²² Večerní České slovo psalo o ustavení meziministerské vystěhovalecké komise, která měla zkoumat příčiny vystěhovalectví.²³ Slovenský denník kritizoval, že emigrační politika ČSR se omezila na vydání vystěhovaleckého zákona a na opatření týkající se přemístění dělníků na práci ve Francii.²⁴ Moravsko-slezský deník považoval odchod obyvatelstva za hranice za nepřírozený jev, kterým uniká řada schopných pracovních sil.²⁵ Lůdová politika uváděla, že v cizině je 2,1 mil. Čechů a Slováků, nejvíce v USA (600 tisíc Čechů a 600 tisíc Slováků). V Německu bylo, podle údajů ministerstva zahraničních věcí (MZV), 235 tisíc československých příslušníků, z toho 195 tisíc německé národnosti, zvláště dělníků, horníků a krejčích. V Rakousku uvádělo MZV 138 tisíc československých příslušníků, z toho 108 tisíc ve Vídni.²⁶ Noviny Československá republika uváděly, že nejvíce vystěhovaleckých pasů je vydáváno na Slovensku, zvláště pro Kanadu.²⁷ Slovenský východ uvítal ustavení meziministerské komise pro vystěhovalecké otázky, jako významnou událost pro Slovensko.²⁸

Meziministerská komise pro vystěhovalectví a kolonizaci při MSP, která vznikla v roce 1926 z podnětu dr. Václava Girsy z ministerstva zahraničních věcí, usilovala o nové směrnice vystěhovalecké politiky. Prvním místopředsedou komise byl ministerský rada dr. Antonín Sum z ministerstva zahraničních věcí, druhým místopředsedou ředitel Emigračního ústavu Rudolf Pilát, tajemníkem komise dr. Jan Žilka z ministerstva sociální péče.²⁹ Smyslem činnosti komise bylo působit na změnu dosavadní vystěhovalecké politiky tak, aby státu bylo umožněno organizovat a dirigovat emigraci do vhodných zemí.³⁰

V komisi se scházeli odborníci ze všech oborů státní správy, aby se vzájemně informovali o tom, co jednotlivé obory dělají pro řešení vystěhovalecké otázky. Výsledek porad byl jednak informativní, jednak umožňoval bližší seznámení se sledovanou problematikou. V roce 1926 se komise soustředila na sběr podkladových materiálů, rok 1927 pak znamenal jeho prak-

²⁰ Tamtéž, dopis Národní rady československé (NRČs) a Emigračního ústavu Masarykovy akademie práce (EÚ MAP) MSP z 6. 4. 1925.

²¹ Moravský sever, 29. 1. 1926.

²² Tribuna, 28. 3. 1926.

²³ Večerní České slovo, 1. 4. 1926.

²⁴ Slovenský denník, 2. 4. 1926.

²⁵ Moravsko-slezský deník, 7. 4. 1926.

²⁶ Lůdová politika, 7. 4. 1926.

²⁷ Československá republika, 10. 4. 1926.

²⁸ Slovenský východ, 23. 4. 1926.

²⁹ BROUČEK, E.–VASILJEV, I.: c. d., s. 78.

³⁰ VASILJEV, I.: *K pokusům československé buržoazie k usměrňování vystěhovalectví do mimoevropských zemí*. In: Slováci v zahraničí, sv. 11, 1985, s. 84.

tickou aplikaci. Komise zřídila čtyři výbory: protiemigrační, pro zřizování vystěhovaleckých knihoven, pro studium otázky kolonizačních společností a otázky ústavu pro zahraniční Čechoslováky.

Zejména byly studovány možnosti kolonizace v SSSR a aktuální stav ruských a ukrajinských kolonií. Komisi byla předložena zpráva o úvěrové akci československé vlády organizované ministerstvem zahraničních věcí ve prospěch tamních českých kolonistů, kteří se po občanské válce a uchopení moci bolševiky ocitli v zoufalé hospodářské situaci. Československá vláda poskytla v roce 1922 ruským krajanům 15 mil. Kč na pětiletý bezúročný úvěr, ze kterého byly v ČSR zakoupeny hospodářské stroje pro krajanů, aby přečkali obtížnou situaci na Ukrajině a Kavkaze. Koncese, které poskytovala bolševická vláda zemědělským komunám, však z různých důvodů nebyly úspěšné. Komise konstatovala, že stávající ruské poměry nedovolují realizovat eventuální vystěhovalectví.³¹

Hlavní proud československého vystěhovalectví po přijetí kvótových zákonů v USA směřoval do Kanady, kde byly dobré podmínky pro zemědělce, neboť zde bylo mnoho úrodné půdy, která dosud ležela ladem. Vystěhovatelci zde podléhali velmi brzo asimilaci, podobně jako v USA. Stěhovali se hlavně mladí lidé, 91 % osob bylo ve věku od 20 do 40 let.³²

Důvodem vystěhovalectví byly hospodářské poměry: drobení zemědělských usedlostí, roztržistěnost pozemků, vysoké daně, ale i nespokojenost s politickými poměry. Průměrná výše hotovosti, kterou měli vystěhovatelci k dispozici činila na osobu 6 670 Kč. Z toho museli hradit cestu, takže jim zůstalo jen nezbytných 25 dolarů. Většina si peníze vypůjčila, a to buď u příbuzných a známých nebo u peněžních ústavů. Z toho platili 4–16 % úroku.

Komise pro vystěhovalectví doporučovala bojovat proti vystěhovalectví především v zemědělství, zvláště prováděním pozemkové reformy. Navrhovala omezit reemigraci, přidělovat pastviny v horských oblastech Slovenska pastvinářským družstvům, důsledně trvat na parcelaci zabrané půdy na Slovensku a pokračovat v kolonizaci v jižních oblastech Slovenska a Podkarpatské Rusi. V průmyslové oblasti byli dělníci mj. lákáni do ciziny vyššími platy nebo odcházeli do podniků zakládaných československým kapitálem v cizině.

Vystěhovalectví z ČSR zahrnovalo ročně 30–40 tisíc osob. V roce 1922 z celkového počtu 45 901 vystěhovaných odešlo 17 935 do evropských zemí, 14 349 do zámoří, 13 629 byli sezónní dělníci. Po zavedení kvótových zákonů v USA počet vystěhovanců mírně klesal (1923 – 42 677, 1924 – 35 997, 1925 – 36 058, 1926 – 35 440). Po válce také postupně klesala reemigrace zahraničních krajanů (1922 – 15 443 osoby, 1923 – 8 682, 1924 – 8 921, 1925 – 7 598, 1926 – 6 706).³³

Vystěhovalecká komise uvažovala o zřizování kolonizačních společností, které by v cizině zakoupily vhodné pozemky a zřídily na nich farmy. Takové společnosti by v programu své činnosti musely vyloučit jakoukoliv vystěhovaleckou propagandu. Komise dále navrhovala zřídit ústav pro zahraniční Čechoslováky, který by vědecky studoval život a potřeby krajanských kolonií v cizině. Ústav měl vést evidenci krajanů v cizině, katastr významných krajanů a krajanských podniků, kostelů, škol a organizací, shromažďovat časopisy a publikace zahraničních krajanů. Správní výbor ústavu měli tvořit zástupci zainteresovaných ministerstev, Státního úřadu statistického, hlavního města Prahy, Masarykovy akademie práce, vysokých škol a členové volení valnou hromadou. Finančně měl být zajištěn členskými příspěvky, subvencemi státu, korporací, organizací i jednotlivců.

³¹ *Vystěhovalecká politika ČSR*. In: Sociální revue, 1928, č. 9, s. 44.

³² Tamtéž, s. 45.

³³ Tamtéž, s. 135.

Vzhledem k tomu, že těžiště vystěhovalectví bylo na Slovensku, byla důležitá výjezdní zasedání komise v Bratislavě, na nichž měly být osvětleny příčiny slovenského vystěhovalectví a stanoveny zásady protiemigračního boje. Vyhlídky pro československé vystěhovalectví byly nacházeny v Jižní Americe, např. v Paraguayi, kde organizoval krajan M. Suchan z Buenos Aires kolonii Fram, dále v Mexiku, kde se 60 československých zemědělských vystěhovalců ocitlo ve velké nouzi, Argentině, kde vznikl Svaz československých spolků, Brazílii, kde byl předložen kolonizační návrh Zdeňka Gayera, Ekvádoru, kde chtěl založit československou kolonii dr. K. Vohnout, a Kolumbii, kde se kolonizačním plánem zabýval ing. A. Hora.

Komise projednávala situaci krajanů v různých zemích, např. Sdružení československých vystěhovalců v Montrealu či Ústředního sboru československé kolonie v Brémách. Připravili plán na zřízení Domoviny zahraničních Čechů a Slováků v Praze, kde měli být ubytováváni čeští a slovenští studenti ze zahraničí. Informační službu o vystěhovalectví měl usnadnit Vystěhovalcecký zpravodaj MSP.

Pozornost byla věnována budování Československých národních domů v cizině. Např. v Sofii byl vybudován Československý národní dům T. G. Masaryka s obecnou a měšťanskou školou, TJ Sokol, knihovnou, zábavním odborem, Českým srdcem, pojišťovnou Vzájemnost a československou restaurací.

Na poradě vystěhovalcecké komise v Bratislavě v září 1928 v úvodním referátu odborný rada MSP dr. Zavřel zdůraznil důležitost a naléhavost vystěhovalceckého problému s tím, že vystěhovalcecké zákonodárství má ochranný ráz. Místopředseda komise dr. Antonín Boháč zdůraznil jako příčinu vystěhovalectví velký vzrůst slovenské populace. Odborový rada dr. Cyril Horáček referoval o vystěhovalectví z hlediska průmyslu a obchodu, které vedlo k odchodu kvalifikovaných dělníků, kteří posilovali cizí konkurenci. Vrchní ministerský komisař dr. Švejcar hovořil o zdravotní péči o vystěhovalce, zejména o revizní stanici ve Svatobořicích u Kyjova, kde bylo zřízeno 100 lůžek pro muže, 128 pro ženy a 14 pro děti. Odborový rada dr. L. Černocký promluvil o podlouném vystěhovalectví, které stíhaly státní bezpečnostní orgány, především policejní ředitelství v Praze, které také konalo dozor ve vystěhovalcecké stanici v Praze-Libni. O zprostředkovatelských práce a vystěhovalectví ze Slovenska mluvil vrchní odborový rada dr. Rosenkranz, který uvedl, že v Čechách lze umístit tři až čtyři tisíce zemědělských dělníků. Vrchní komisař František Žák referoval o zprostředkovatelských práce pro slovenské zemědělské dělníky, kteří se dělili na stálé (deputátníky), sezónní a nádeníky. V letech 1919–1928 opatřily práci pro 612 264 slovenských sezónních zemědělských dělníků. Odborový rada Stanislav Klíma promluvil na téma Naši zahraniční krajané, jejichž počet odhadl na dva miliony. V Evropě napočítal 816 československých spolků, 121 škol a 22 časopisy, v USA 122 české a slovenské časopisy. O školských a kulturních otázkách promluvil odborový rada J. Inderka, o nově zřízeném Československém ústavu zahraničním ředitel V. Šlapák, o dobrovolných organizacích a spolcích v ČSR pečujících o vystěhovalce referoval vrchní ministerský komisař dr. S. Brandejs. Vyhlídky pro československé vystěhovalce se snažil nastínit dr. Jan Žilka, který upozornil, že některé státy se uzavírají.³⁴

Samostatným problémem bylo kolektivní kontinentální vystěhovalectví sezónních dělníků. Zemědělské dělníky vlastně neopouštěli své bydliště s úmyslem usadit se trvale v cizině, nýbrž tam chtěli pracovat pouze dočasně. Přesto se i na tyto sezónní dělníky vztahoval vystěhovalcecký zákon z 15. února 1922. Přitom mezinárodní konference v Římě v roce 1924 se usnesla, že za přistěhovalce mají být považováni jen ti cizinci, kteří přicházeli do země za prací s úmyslem usadit se tam trvale.

³⁴ *Výroční zpráva komise pro vystěhovalectví a kolonizaci za rok 1928.* In: Sociální revue, 10, 1929, s. 38–43, 157–168.

Najímání dělníků pro mimoevropské země bylo až na výjimky zakázáno a najímání do evropských zemí bylo dovoleno jen se svolením MSP nebo ministerstva zemědělství (MZ) v případě zemědělských dělníků. Přistěhovalý dělník při stejné kvalifikaci měl mít rovnocenné postavení s dělníkem cizí země, při pracovních úrazech měl mít stejné zacházení.

Ministerstvo zemědělství organizovalo najímání přebytků sezónních dělníků na práci v cizině prostřednictvím župních úřadů práce pro zemědělské dělníky na Slovensku a Podkarpatské Rusi, v českých zemích oddělení pro zemědělské dělníky Zemského úřadu práce.

Mezinárodně bylo sezónní vystěhovalectví upraveno zejména konvencí o vystěhovalectví a přistěhovalectví mezi ČSR a Francií z 20. února 1920 a obchodní smlouvou mezi ČSR a Rakouskem ze 4. května 1921. Byla uzavřena také resortní smlouva o pronajímání a dodávání československých zemědělských sezónních dělníků pro rakouské zemědělství.

Největší přebytky zemědělských dělníků byly na Slovensku. V hornatých oblastech byl velký počet malých zemědělců, jejichž výměra a jakost půdy nestačily na obživu. Na Slovensku bylo k dispozici na 80–90 tisíc sezónních zemědělských dělníků pocházejících z řad malých zemědělců.

V roce 1925 bylo umístěno v cizině celkem 63 560 zemědělských dělníků, z toho 36 182 ze Slovenska, 6 991 z Čech, 5 368 z Moravy a 932 ze Slezska. Nejvíce Slováků pracovalo v Rakousku (9 330), Francii (2 248) a Německu (1 607).

Za nejvýhodnější pracovní trh pro zemědělské dělníky bylo považováno Rakousko. Počet československých zemědělských dělníků měl vzestupnou tendenci. V roce 1925 tam pracovalo 9 330 zemědělských dělníků ze Slovenska, 2 288 z Moravy, 536 z Čech a 229 ze Slezska, tedy celkem 12 383.³⁵ Pracovali zejména na velkých latifundiích na Moravském poli, mzdy dostávali v československých korunách, byli řádně ubytováni a stravováni.

Výhodným odbytištěm pro přebytky československých zemědělských dělníků bylo také Německo, kde každoročně pracovalo 6–9 tisíc osob z ČSR. Také v Německu pracovali na latifundiích, zejména v Meklenbursku, kde byl nedostatek pracovních sil.

Třetím pracovním trhem pro československé zemědělské dělníky byla Francie, kde na rozdíl od Rakouska a Německa nepracovali ve skupinách na velkostatecích, ale po jednom až třech u středně velkých rolníků, u nichž žili. Dělníci pocházeli většinou ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. V roce 1923 pracovaly ve Francii 3 043 osoby z ČSR, v roce 1924 se jejich počet zvýšil na 5 634, v roce 1925 klesl na 2 317.³⁶

Ze statistických údajů o vystěhovalectví podle imigračních států v letech 1924–1928 vyplývá, že v tomto období bylo vydáno celkem 147 988 vystěhovaleckých pasů, z toho 84 965 zámoří, 29 855 do Francie a 13 535 do Německa.³⁷ K dopravě do zámoří bylo ale přijato ale jen 56 362 emigrantů, z toho 25 517 do Kanady, 15 360 do USA a 12 912 do Argentiny. Kromě toho sezónní vystěhovalectví zahrnuje v těchto letech 74 002 osoby, z toho 64 215 do Rakouska a 9 787 do Německa.

a) USA

Podle údajů amerického ministerstva obchodu bylo v roce 1920 v USA 335 330 Čechoslováků starších 21 let, z toho naturalizovaných občanů bylo 158 335, tj. 44,2 %. Největší podíl na-

³⁵ PAKOSTA, E.: *Kolektivní kontinentální vystěhovalectví sezónních dělníků z Republiky československé*. In: Československá emigrace, 1925, č. 2, s. 8.

³⁶ Tamtéž, s. 10.

³⁷ *Statistická příručka Československé republiky*. Praha 1938, s. 20–21, tab. 17.

turalizovaných připadal na Texas, kde jich bylo 7 459.³⁸ Ministr práce Davies v dopisu předsedovi výboru pro vystěhovalectví Kongresu Johnsonovi navrhol požadovat po uchazečích o americké občanství zkoušku gramotnosti, znalost občanských práv a povinností a anglického jazyka.³⁹

Vystěhovalectví do USA zkomplikovaly tzv. kvótové zákony, které přijal americký Kongres po první světové válce pod vlivem xenofobních nacionalistů a představitelů odborů, kteří se obávali cizí konkurence na trhu práce. Zákon z 19. května 1921 stanovoval, aby ve fiskálním roce 1921–1922 byla do USA připuštěna 3 % z počtu přistěhovalců z území ČSR, kteří zde byli v roce 1910. Roční kvóta pro ČSR činila 14 261 osob, čili 2 854 měsíčně.⁴⁰ Podle nového zákona z 11. května 1922 byla prodloužena platnost stávajícího 3 % zákona do 30. června 1924.⁴¹ Kvóta však byla vyčerpána již během prvních tří měsíců fiskálního roku (červenec–září) a americký konzulát nadále uděloval vstupní víza pouze přednostním vystěhovalcům, a to manželkám amerických občanů, jejich rodičům, sourozencům, snoubencům a dětem do 18 let, a rovněž osobám, které sloužily v armádě USA od dubna 1917 do listopadu 1918.⁴²

Dosavadní vystěhovalectví do USA bylo podstatně větší než stanovená kvóta. V roce 1920–1921 se do USA vystěhovaly 40 884 osoby. Náklady na cestu do Brém nebo Hamburku činily 350 Kč, z Brém do New Yorku 250 USD a drahou z New Yorku do Chicaga 55 USD.⁴³ Naprostou většinu vystěhovalců (80 %) tvořili Slováci. Americké úřady delegovaly do Hamburku svého lékaře, který společně s německými lékaři prováděl prohlídky vystěhovalců před jejich naloděním. Největší podíl na dopravě československých vystěhovalců měla lodní společnost Hamburg-America-Line.

Vystěhovalci byli zváni na cestu v pořadí, v jakém došel na ministerstvo jejich pas z příslušného pasového úřadu. Po naplnění kvóty trval zákaz vydávat pasy do USA. MSP mohlo pozvat pouze 11 tisíc osob, protože zbytek do stanovené kvóty byl rezervován pro Českoslováky odjíždějící z území třetího státu.⁴⁴ MSP zvalo denně 75 osob, z toho 50 ze Slovenska a Podkarpatské Rusi a 25 z Čech, Moravy a Slezska. V určený den se měli dostavit buď do revizní vystěhovalécké stanice ve Svatobořicích nebo do vystěhovalécké stanice v Praze-Libni.⁴⁵

Před udělením vstupního víza vyžadoval americký konzulát předložení tzv. Affidavit of Support, ve kterém příbuzní nebo známí vystěhovalce prohlašovali, že se o něj pro první dobu postarají a že mají k tomu dostatečné prostředky. Affidavit musel nést doložku československého konzulátu ověřující pravost podpisu amerického notáře.⁴⁶ Přistěhovalec musel mít k dispozici také určitou peněžní částku,⁴⁷ v roce 1920 to bylo 25 USD.

Ve fiskálním roce 1922–1923 bylo dovoleno připustit do USA 14 357 přistěhovalců narozených v ČSR. Z území ČSR přišlo 13 840 osob, zbytek byli českoslovenští příslušníci usazení v cizině. Nejvíce přistěhovalců bylo slovenské (6 230) a české (5 537) národnosti. Ve stejné době reemigrovaly z USA do ČSR 2 074 osoby.⁴⁸

Nová předloha amerického zákona regulujícího přistěhovalectví předložená v roce 1923 brala za základ census v roce 1890, kdy se přistěhovalécký živel skládal hlavně z Angličanů, Irů,

³⁸ NA, f. MSP, k. 3857, Naturalized Citizen in the U. S. in 1920.

³⁹ Tamtéž, k. 3800, dopis sekretáře Daviese kongresmanu Johnsonovi z r. 1921.

⁴⁰ Tamtéž, dopis vyslanectví Washington MSP z 26. 1. 1922.

⁴¹ Tamtéž, dopis vyslanectví Washington MSP z 21. 6. 1922.

⁴² Tamtéž, k. 3801, oběžník MV z 23. 9. 1922.

⁴³ Tamtéž, k. 3797, dopis ČEDOKu MSP z ledna 1922.

⁴⁴ Tamtéž, k. 3861, dopis MSP stanici Svatobořice z 22. 3. 1923.

⁴⁵ Tamtéž, dopis MSP konzulátu USA z 28. 3. 1923.

⁴⁶ Tamtéž, k. 3801, dopis vyslanectví Washington MSP z 26. 3. 1923.

⁴⁷ Tamtéž, k. 3800, dopis vyslanectví Washington MSP z 26. 3. 1922.

⁴⁸ Tamtéž, k. 3857, zpráva konzulátu Chicago za 3. čtvrtletí 1923.

Němců a Skandinávců. Šlo jen o 2 % dle censu 1890, což snížilo celkový počet přistěhovalců na polovinu a počet z ČSR na čtvrtinu. Byl to výsledek předsudků, které v USA panovaly proti přistěhovalcům z východní a jižní Evropy. Podle názoru československého konzulátu v Chicagu to bylo ovlivněno antisemitismem, obavou z bolševiků a teorií o superioritě nordické rasy.

Ministerstvo vnitra kritizovalo okresní politickou správu v Hodoníně, že vystavuje cestovní pasy do USA mimo určenou kvótu s odůvodněním, že jde o cestu „za zábavou“ nebo „na návštěvu“. Vysloveno pochybnosti, že by dělnice jela za stávajících hospodářských poměrů do USA za zábavou. Okresní politická správa v Hodoníně někdy vystavovala současně dva pasy – vystěhovalce i nevystěhovalce, aniž by provedla nejdříve anulaci jednoho z nich.⁴⁹

Ministerstvo sociální péče vysvětlovalo okresním úřadům, že návštěva není vystěhovalectvím, ale úřady měly prověřit tvrzení strany, zda nejde o pokus obejít vystěhovalce zákon. Doporučovalo úředně vyšetřit žadatelovy poměry a zjistit pravdivost jeho tvrzení. Osoby, které dostaly nevystěhovalce pas, obdržely od amerického konzulátu vízum stejné jako vystěhovalci a byly americkými úřady počítány do přistěhovalce kontingentu. Tak nabývaly výhody oproti vystěhovalcům, kteří očekávali vyzvání k odchodu od MSP.⁵⁰

Zákony omezující přistěhovalce do USA se staly předmětem kritiky amerických podnikatelských kruhů. Rezoluce přijatá 26. září 1923 Svazem amerických bank konstatovala, že „ nynější zákonodárství, jež omezuje počet přistěhovalců, v roce 1922 dosáhlo pouze ¼ přistěhovalců v roce 1913. Omezení počtu nezajistilo žádoucí výsledek, tj. výběr nejzpušobilejších. Vyloučil mnohé, kteří jsou nesporně způsobilí jak sociálně, tak i pracovně a kteří by mohli podstatně zvýšit národní blahobyť. Toto nouzové opatření, jež bylo přijato během rozšířené nezaměstnanosti a jež mělo původně omezit počet imigrantů, nehodí se pro sledování trvalé imigrační politiky. Zákon by měl být změněn tak, aby výběr byl založen na bázi způsobilosti... Považujeme náš nynější náhodný a nespravedlivý systém za porušení mezinárodní kurtoazie a za hospodářský a sociální omyl.“⁵¹

První kontakt imigrantů s USA proběhl na malém ostrůvku Ellis Island, kde byla zřízena přistěhovalce stanice již na přelomu 19. a 20. století. Zde mělo být přistěhovalcům poskytnuto „a decent American welcome“. Budovy ale již potřebovaly přestavbu a opravy. Podle československého generálního konzulátu v New Yorku, „řady komunistů nebyly by jistě tak rozmnoženy, kdyby se přistěhovalcům dostalo na Ellis Islandu laskavého a přátelského přijetí a kdyby srdce jejich nebyla zatvrzelá tuhými byrokratickými předpisy a drsným vystupováním úředníků“.⁵²

Podle nové kvóty, schválené Kongresem 26. května 1924, byla do USA připuštěna pouze 2 % ze státních příslušníků narozených na území ČSR dle sčítání v roce 1890. Československá kvóta tak klesla ze 14 557 na pouhé 3 073 (1924–25). Mimo kvótu mohli být do USA připuštěny manželky amerických občanů nebo žadatelů o americké občanství, jejich děti do 18 let a rodiče starší 55 let.⁵³ Podle instrukcí americké vlády měli být vystěhovalci vybíráni proporcionálně podle počtu vystavených pasů v českých zemích a na Slovensku.⁵⁴

Každý podnikatel v dopravě, který obdržel od MSP koncesi k dopravě vystěhovalců, byl povinen na žádost MSP vzít na některou z lodí, které dopravovaly československé vystěhovalce, 2× ročně osobu pověřenou dozorem nad zachováváním ustanovení vystěhovalce zákona

⁴⁹ Tamtéž, k. 3801, dopis MV zemské správě politické v Brně ze 21. 9. 1923.

⁵⁰ Tamtéž, dopis MSP okresnímu úřadu v Novém Městě nad Váhem z 3. 10. 1923.

⁵¹ Tamtéž, dopis MZV MSP z 22. 10. 1923.

⁵² Tamtéž, k. 3858, dopis generálního konzula New York MSP z 12. 1. 1924.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž, k. 3861, záznam MSP z 9. 3. 1925.

na. Proto MSP vyslalo na jaře 1926 na služební cestu koncipistu dr. Jana Žilku, který měl podat zprávu o podmínkách přepravy vystěhovalců.⁵⁵ Důvodem byla skutečnost, že MSP došla celá řada stížností na jednotlivé lodní společnosti týkajících se nesprávných informací, šikan v přístavech při naložení i vylodění, špatného ubytování na lodích, nedostatečné stravy, hrubého zacházení, nedostatečné péče o vystěhovalce při naložování, během plavby i při vylodění.⁵⁶

Koncipista dr. Žilka byl vyslán jako průvodce pověřený dozorem nad zachováváním vystěhovalceckého zákona a prováděcích nařízení na loď Lapland společnosti Red Star Line, která odplouvala z Antverp 21. května 1926. Z jeho obsáhlé inspekční zprávy vyplývá, že loď Lapland měla pro cestující III. třídy kabiny se dvěma nebo čtyřmi lůžky. Uprostřed kabiny bylo umývadlo se stolkem a zrcadlo. Ložní prádlo se měnilo dvakrát týdně. K dispozici byl dostatek kloseťů, umývárny s teplou vodou a koupelny. Strava byla chutná a dostatečná. Cestující mohli využít několika společenských místností. Na cestě do přístavu se o cestující starala lodní společnost, po příplutí pak americké přistěhovalcecké orgány. V přistěhovalcecké stanici na Ellis Island byli imigranti rozděleni do tří skupin: přistěhovalci do New Yorku, do ostatních USA a ty osoby, o nichž byly pochybnosti. Přistěhovalci byli podrobeni zdravotní a všeobecné prohlídce. K dispozici byl prodej potravin, pošta, telegraf, existovala zde i nemocnice. Na Ellis Island působila řada organizací, které se zabývaly péčí o přistěhovalce, a to církevních, národních i mezinárodních.⁵⁷

Podle statistiky vystěhovalců převzatých lodními společnostmi do USA došlo v polovině 20. let k prudkému poklesu. Zatímco v letech 1922–1923 odcestovalo z ČSR do USA celkem 24 598 vystěhovalců, v letech 1924–1926 to bylo jen 8 700 osob, z toho 6 173 ze Slovenska, tj. 71 %.⁵⁸

Podle údajů generálního přistěhovalceckého komisariátu USA v letech 1922–1923 přišlo do USA 26 381 Čechoslováků, z toho 11 129 Slováků. Podle amerických údajů došlo k prudkému poklesu až v roce 1925, neboť ještě v roce 1924 přišli do USA 13 554 přistěhovalci, zatímco v roce 1925 jen 2 462 a v roce 1926 jen o málo více – 2 953. Z příslušníků jednotlivých národností ČSR největší pokles zaznamenali Slováci: v roce 1924 celkem 4 428 osob, tj. 33 % všech přistěhovalců z ČSR, ale 1925 jen 398, tj. 16 %, a v roce 1926 pouhých 200, tj. jen 7 % z celkového počtu československých přistěhovalců.⁵⁹

Paralelně s vystěhovalectvím probíhala také reemigrace z USA do ČSR. Největší byla hned po válce, kdy např. ve fiskálním roce 1920–1921 se vrátilo do ČSR 15 605 osob, z toho 14 232 Slováci. Bližší seznámení s poválečnou realitou na Slovensku vedlo mnohé z nich k opětovnému návratu do USA a také počet reemigrantů se v dalších letech postupně snižoval. Zatímco v roce 1921–1922 to bylo ještě 8 602, z toho 3 138 Slováků, v roce 1923–1924 reemigrovalo z USA jen 1 739 osob, z toho pouhých 215 Slováků.⁶⁰

b) Kanada

Nejen USA, ale i Kanada přijala 15. července 1922 nový zostřený přistěhovalcecký zákon, který umožňoval vstup pouze farmářům, zemědělským dělníkům a služebnímu personálu.⁶¹ Na-

⁵⁵ Tamtéž, k. 3886, záznam MSP z 6. 5. 1926.

⁵⁶ Tamtéž, záznam MSP z 10. 5. 1926.

⁵⁷ Tamtéž, zpráva z 30. 6. 1926.

⁵⁸ BELEJ, M.: *Podmienky, organizácia a priebeh vystaľhovalectva zo Slovenska do USA v medzivojnovom období*. Rkp.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ NA, f. MSP, k. 3800, dopis konzulátu Liverpool MSP z 11. 7. 1922.

dále nebylo nutné, aby přistěhovalec vykazoval peněžní hotovost 250 dolarů. Musel být zdrav a dokonale tělesně vyvinut, mít řádný cestovní pas, být mravně zachovalý, umět číst a psát a mít jízdenku do Kanady. Volný příjezd byl povolen ženě k manželovi a dětem k rodičům.⁶²

Přistěhovatele prohlížel kanadský komisař v evropském přístavu, kde jim udělil vízum. Kanadské přístavy Halifax (Nova Scotia) a St. John (New Brunswick) byly otevřeny celoročně. Québec byl v zimě zamrzlý. Dopravu do Kanady zajišťovaly kanadské a britské společnosti, a to Canadian Pacific Ocean Service, White Star Dominion Line, Cunard Line a Anchor and Donaldsen Lines. Emigranti cestovali v kabinách se 2–4 postelemi, opatřenými umyvadlem s tekoucí sladkou vodou. Jídelny, koupelny a lodní nemocnice byly prostorné a hygienické, strava dobrá. Cena jízdenky z Brém do Montréalu činila sto dolarů.⁶³

Ve fiskálním roce 1920–1921 se z ČSR vystěhovalo do Kanady 308 osob, z toho 190 mužů, 90 žen a 28 dětí. Šlo především o řemeslníky (68), dělníky (56) a rolníky a zemědělské dělníky (54). Usadili se zvláště v provinciích Ontario (122), Québec (95) a Alberta (36). Za první polovinu fiskálního roku 1922–1923 se vystěhovalo z ČSR do Kanady 78 osob, z toho 32 muži. Dle sociálního složení šlo mj. o 50 zemědělců, šest služebných a čtyři řemeslníky. Usadili se především v provinciích Ontario (23), Québec (22) a Saskatschewan (13). Kanada potřebovala především obsadit miliony hektarů neobdělané půdy v prérijních provinciích Západu. Přistěhovanci mohli získat minimálně 160 akrů půdy.⁶⁴

Kanadské úřady měly československé příslušníky ve velké oblibě vzhledem k jejich fyzické zdatnosti, pracovitosti a poctivosti a považovaly je za výborné kolonisty. Vedle zemědělců potřebovala Kanada také dřevařské dělníky, kteří měli plat 5–8 dolarů denně, zatímco zemědělní dělníci jen 25–35 dolarů měsíčně.⁶⁵

V důsledku omezení imigrace do USA postupně vzrůstal počet přistěhovalců do Kanady, kteří ovšem neznali ani angličtinu, ani zdejší poměry. Mnozí se snažili ilegálně překročit hranice do USA, ale po zadržení byli deportováni zpět do ČSR. USA povolovaly vstup evropským přistěhovalcům z Kanady teprve po jejich jednorocním pobytu v Kanadě.⁶⁶

MSP informovalo uchazeče o vystěhovalectví do Kanady, že tamní farmáři dávají přednost při najímání dělníků svobodným zdravým mužům, ve východních státech se mohly uplatnit i rodiny. Zaměstnání na farmách bylo možné dostat na dobu 7–8 měsíců. Nejvýhodnější dobou pro přistěhovalectví byl duben, neboť začínaly polní práce. Stát přiděloval půdu zdarma jen britským občanům a těm, kteří prohlásili, že se chtějí stát britskými občany. Ostatní přistěhovanci si museli půdu koupit. Museli vykácet les, vytrhat pařezy, upravit cesty, postavit hospodářská stavení. Přistěhovalec potřeboval asi 700 anglických liber, tj. 112 tisíc Kč. Nejprve měl rok pracovat na nějaké farmě a poté si vybrat vhodnou půdu.⁶⁷

Pro mladé a zdravé, kteří byli ochotni začít od počátku, poskytoval kanadský západ, jmenovitě stepní provincie Manitoba, Alberta a Saskatschewan, velmi dobrou příležitost pro založení samostatné existence. V roce 1924 měla Kanada ještě asi 25 milionů akrů půdy (1 akr = 40,47 arů). Půda byla vzdálena 15 mil od železniční dráhy (1 míle = 1 609 km).⁶⁸

V průběhu roku 1923 se přistěhovalo do Kanady více než tisíc československých vystěhovalců, kteří se v zimě věnovali dřevorubectví. Životní poměry v jejich táborech, často vzdále-

⁶² Tamtéž, k. 3894, dopis konzulátu Montreal MZV z 22. 5. 1922.

⁶³ Tamtéž, konzulát Montreal MSP 23. 5. 1922.

⁶⁴ Tamtéž, dopis konzulátu Montreal MSP z 9. 1. 1923.

⁶⁵ Tamtéž, dopis konzulátu Montreal MSP z 2. 6. 1923.

⁶⁶ Tamtéž, dopis konzulátu Montreal MSP z 24. 8. 1923.

⁶⁷ Tamtéž, informace MSP z roku 1923.

⁶⁸ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Montreal ing. S. Chmelařovi z 18. 2. 1924.

ných sta mil od veškeré civilizace, nebyly záviděníhodné. Pracovali od časného jitra do pozdních nočních hodin a byli odkázáni na stravu ve společných kuchyních. Dostávali oděv a potřebné pracovní pomůcky. Vzhledem k neznalosti jazyka a poměrů byli vydáni na pospas nesvědomitých úředníků.⁶⁹

Kanada se snažila získat co nejvýhodnější nové pracovní síly. Vystěhovalec byl posuzován jako zboží, jako předmět, který měl být využit. MSP proto chtělo každého varovat, aby bezvýhradně nevěřili slibům a líčení vystěhovaleckých agentů. Stejně obezřetně měly být přijímány dopisy vystěhovalců, kteří byli v Kanadě krátkou dobu. Vystěhovanci se měli nejprve usadit ve východních státech a tam se přiučit řeči a poznat zemi. Prérií provincie Monitoba, Alberta a Saskatschewan byly považovány za nebezpečné, zemědělství zde bylo velmi primitivní již od počátku, kdy osadník zbudoval srub a prérii zbavenou houští a porostu zoral.⁷⁰

Ne všichni vystěhovanci do Kanady byli úspěšní. Skupina imigrantů z Winnipegu psala MSP: „Proč ten národ posíláte do Kanady, nemáme tu žádnou práci, farmáři chtějí, abychom pracovali zadarmo, platit nechťejí, jen abychom do žní pracovali. Velká bída.“⁷¹ Slováci ze zvolenské župy psali: „Prosíme Vás o to, abyste sem do Kanady vystěhovalectví zastavili, aby alespoň ti netrpěli bídou v Kanadě, kteří jsou ještě doma.“⁷² Kanadští farmáři formulovali své kontrakty tak, aby jen část mzdy byla placena měsíčně a zbytek po ukončení žní.⁷³

Skupina podepsaná „Čechoslováci“ adresovala MSP dopis, ve kterém uváděla: „Už se tu povalujeme devět měsíců a někteří více než rok a nemůžeme dostat práci. V zimě jsme byli v lese za dolar. Do továrny berou jen Angličany a my nikdo neumíme anglicky. Obrátili jsme se na konzulát, aby nás pustili na druhou stranu (do USA – pozn. J. V.), ale nepustili nás.“⁷⁴ Generální konzulát v Montrealu označil dopis jako výsledek „ukrajinsko-bolševické místní propagandy“ a požadoval, aby nově příchozí byli ochráněni od komunistické agitace tak, že by byli dopraveni přímo na západ, kde „podobné nebezpečí není“.⁷⁵

Pro nedovolené překročení hranic se USA byla řada osob deportována z Kanady do ČSR. Mezi nimi byli Ján Polčarič (1896) a Ján Hlivar (1887) ze župy Zvolen, kteří si stěžovali na neutěšené pracovní poměry, za kterých byli nuceni v Kanadě žít. Uváděli, že československým vystěhovalcům se daří většinou špatně.⁷⁶

V provincii Ontario se krajané v roce 1925 usadili na pozemcích výborné jakosti a založili zde československou kolonii Tábor.⁷⁷ Zřídili družstvo Slavie Settlers Syndicate of Tábor. Každý osadník musel vložit 200 dolarů. Zakladatelé ale družstvo zadlužili ve výši pět tisíc dolarů, takže závazky převzala osada Tábor.⁷⁸ Češi z Nosislavi na jižní Moravě založili na kanadském západě osadu Glenside, kde získali farmy se 64–400 ha půdy. Žilo zde 40 českých rodin včetně českých emigrantů z Ruska. Mezi nimi bylo i 15 obchodníků a řemeslníků. Zřídili vlastní evangelický sbor.⁷⁹

Počínaje 1. srpnem 1924 počet přistěhovalců z ČSR poklesl na 20 osob měsíčně, což bylo způsobeno zostřením kanadských federálních imigračních nařízení. Dosavadní affidavity byly

⁶⁹ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Montreal MSP z 20. 2. 1924.

⁷⁰ Tamtéž, dopis konzulátu Brémy MSP z 20. 2. 1924.

⁷¹ Tamtéž, dopis vystěhovalců z Winnipegu MSP z 21. 3. 1924.

⁷² Tamtéž, dopis slovenských vystěhovalců z Winnipegu MSP z 23. 3. 1924.

⁷³ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Montreal MSP z 26. 3. 1924.

⁷⁴ Tamtéž, dopis Čechoslováků z Kanady MSP z 27. 7. 1924.

⁷⁵ Tamtéž, upozornění generálního konzulátu Montreal z 25. 8. 1924.

⁷⁶ Tamtéž, dopis Policejního ředitelství Praha MSP ze 16. 11. 1924.

⁷⁷ Tamtéž, dopis F. Basorika MSP z 25. 1. 1925.

⁷⁸ Tamtéž, dopis. M. Hyklův MSP z 10. 8. 1926.

⁷⁹ Kostnické jiskry, 30. 9. 1926.

nahrazeny žádostí zaměstnavatele o povolení vstupu (Application for Admission to Canada), které nebylo možno zneužívat. Byly zavedeny poštovní peněžní poukázky mezi ČSR a Kanadou, což snížilo počet případů odírání československých přistěhovalců různými podvodníky a úředníky dřevařských a stavebních podniků.⁸⁰

Kanadská federální vláda (Dominion Gouvernement) obstarávala práci přistěhovalcům prostřednictvím své úřadovny ve Winnipegu. Odtud posílali přistěhovalce na zemědělské práce na ta místa, odkud došly žádosti o zemědělské dělníky. Farmáři platili dělníkům 20–40 dolarů měsíčně, v době žní 3–5 dolarů denně. Rolníci československého původu se usadili v provincii Saskatchewan v lokalitě Swift Current. Nezaměstnaní krajané ve východní Kanadě se zdržovali v Montrealu, odkud vyjížděli za prací do různých míst.⁸¹

Každý přistěhovalec byl oprávněn získat 160 akrů půdy v provinciích Manitoba, Saskatchewan a Alberta, a to ve vzdálenosti 16–40 mil od železnice. Pro trvalé získání půdy musel nejprve obdělat 30 akrů půdy, z toho 20 akrů oset.⁸²

V roce 1925 kanadské ministerstvo pro přistěhovalectví a kolonizaci se rozhodlo připustit z určitých evropských zemí, včetně ČSR, do Kanady celkem 8 500 zemědělských dělníků. Dělníky měly vybrat společnosti Canadian National Railway a Canadian Pacific Railway. Museli to být zemědělci, zdraví, pracovití a s platným cestovním pasem. Kromě bytu a stravy měli obdržet 25 dolarů měsíčně, což považovalo MSP za nevýhodné.⁸³

Českoslovenští osadníci žili v Torontu, Hamiltonu, Brantfordu, Chathamu, Blenheimu, Fort Williamu, Port Arthuru, Winnipegu, Point St. Boniface a Opasatice (Tábor). V Torontu žilo trvale jen šest rodin, ale v zimě se zde zdržovalo 400 československých příslušníků. V Hamiltonu bylo deset usedlých českých rodin, vesměs krejčích, jejichž děti hovořily česky. V okolí Chathamu a Blenheimu v jižním Ontariu žilo 140 osob, většinou moravští Slováci z okolí Veselí a Strážnice, kteří pracovali v cukrovaru v Chathamu. Největší česká osada byla ve Winnipegu, kde žilo 400 Čechů, hlavně obuvníci a krejčí, kteří zde zřídili Československou podpůrnou jednotu. V Opasatice (družstvo Tábor) žilo 50 Čechů a Slováků, včetně 15 školních dětí. V Montrealu bydlelo 330 Čechů a ještě větší počet Slováků, kteří rovněž založili Československý podpůrný spolek.⁸⁴

K československým spolkům v Kanadě patřily Československý klub Montréal, České národní sdružení Winnipeg (Manitoba), Česká pomocná společnost Winnipeg, DTJ Havlíček Frank (Alberta), Slovenský národní spolek a Katolická slovenská jednota Fort William (Ontario), Slovenská katolická jednota Port Arthur (Ontario), Slovenský národní spolek a Katolická slovenská jednota Fernie (Alberta), Katolická slovenská jednota Lethbridge (Alberta), Národní slovenský spolek Bellevue (Alberta), Národní slovenský spolek Luscar (Alberta) a Římsko a řeckokatolická jednota Sokol Goleman (Alberta).⁸⁵ Několik tisíc Čechoslováků žilo roztroušeně po celé Kanadě, přičemž největší české (Winnipeg) a slovenské (Fort William) kolonie měly jen 30–40 rodin. O přistěhovalce se staraly různé pomocné organizace, jako YMCA, YWCA, Salvation Army či Travellers Aid Society. Redaktor Josef Hájek z provincie Alberta se pokusil vydávat časopis Kanadský Čechoslovák.⁸⁶

⁸⁰ NA, f. MSP, k. 3894, dopis generálního konzulátu Montreal MSP z 30. 1. 1925.

⁸¹ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Montreal MSP z 11. 2. 1925.

⁸² Tamtéž, dopis generálního konzulátu Montreal MSP z 19. 2. 1925.

⁸³ Tamtéž, k. 3798, záznam MSP ze 13. 6. 1925.

⁸⁴ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Montreal MZV z 10. 4. 1926.

⁸⁵ Československá emigrace, 1925, č. 2, s. 13.

⁸⁶ NA, f. MSP, k. 3894, dopis generálního konzulátu Montreal MSP z 26. 6. 1922.

Na úpatí Skalistých hor na hranici provincií Alberta a Britská Columbie vznikly po roce 1924 slovenské hornické lokality. Přicházeli také původně drobní rolníci, kteří získali finanční prostředky prací v dolech v americké Pennsylvanii. V liduprázdných kanadských prérích pak zakoupili levnou půdu, která se po třiletém pobytu stala jejich vlastnictvím.⁸⁷

Počet československých příslušníků v Kanadě v polovině 20. let byl odhadován na 40–50 tisíc osob.⁸⁸

c) Argentina

Omezení přistěhovalectví do USA kvótovými zákony vedlo vystěhovalce ke hledání nových destinací, které byly nalezeny zejména v Kanadě a Argentině. Značná část emigrantů se domnívala, že z Kanady nebo Latinské Ameriky se jim podaří dostat se nelegálně do USA.

MSP vidělo jako příčinu vystěhovalectví do Latinské Ameriky nezaměstnanost a agitaci lodních společností. Vystěhovalci měli být před cestováním do Latinské Ameriky varováni, neboť zdejší mzdy byly velmi nízké a nebylo možné počítat s hromadným umístěním dělníků. Pracovní příležitosti byly především při manuálních pracích na stavbách. Lepší vyhlídky měli řemeslníci s kapitálem, kteří pracovali samostatně.⁸⁹

Koncem roku 1921 byl československý vystěhovalecký kontingent do USA pro fiskální rok 1921–1922 vyčerpán a začal zvýšený zájem o Latinskou Ameriku. Z Hamburku odjely v lednu až září 1922 celkem 3 353 osoby. Soustřeďovaly se zde ve vystěhovalecké stanici Hambursko-americké linie.⁹⁰ Na dopravě z Brém do Ameriky se podílely Severoněmecký Lloyd, United States Lines a White Star Line šestnácti parníky.⁹¹ Cena dopravy do Jižní Ameriky obnášela 13,5 libry šterlinků a zahrnovala vládní poplatky, tranzitní víza, desinfekci a sanitární poplatky, jízdu železnicí Praha–Brémy a pětidenní stravné a nocleh v přístavu. Děti do dvou let neplatily, od 2 do 10 let platily poloviční cenu, přes 10 let plnou cenu.

Žádný z československých zastupitelských úřadů ve státech Jižní a Střední Ameriky neradil k vystěhovalectví do těchto států, a proto chtělo MSP vystěhovalectví omezit.⁹² Nebylo doporučováno především pro odlišné klimatické poměry, neznalost španělštiny či portugalštiny a neexistenci potřebných mezistátních dohod.

Největšímu zájmu se mezi československými přistěhovalci do Latinské Ameriky těšila Argentina, kam jich v prvních osmi měsících roku 1923 přijelo 4 535.⁹³ Přitom na počátku 20. let to byly pouhé 133 osoby v roce 1920 a 216 osob v roce 1921.⁹⁴

Vystěhovalecké oddělení MSP mnohokrát upozorňovalo na strasti a beznadějně vyhlídky vystěhovalců, kteří hledali své budoucí štěstí v Argentině. Mnozí vystěhovalci, zvláště ze Slovenska, věřili líčení nesvědomitých vystěhovaleckých agentů, prodali své majetky pod cenou a vydali se na dalekou cestu do Argentiny, kde je očekávalo rozčarování.⁹⁵ Tiskové a informační oddělení MSP sdělovalo, že z Jižní a Střední Ameriky denně docházely srdcervoucí dopisy československých vystěhovalců.

⁸⁷ *Spríevodca slovenským zahraničím*. Bratislava 2001, s. 134.

⁸⁸ Československá emigrace, 1925, č. 2, s. 13.

⁸⁹ NA, f. MSP, k. 3885, dopis MSP poslankyni F. Zemínové z 30. 8. 1922.

⁹⁰ Tamtéž, k. 3803, dopis generálního konzulátu Hamburk MSP ze 7. 11. 1922.

⁹¹ Tamtéž, dopis konzulátu Brémy MSP z 3. 5. 1923.

⁹² Tamtéž, k. 3800, záznam MSP z 8. 12. 1922.

⁹³ Jihoamerický Čechoslovák, 27. 9. 1923.

⁹⁴ NA, f. MSP, k. 3895, dopis konzulátu Buenos Aires MSP z 21. 3. 1922.

⁹⁵ Tamtéž, k. 3896, zpráva tiskového oddělení MSP z roku 1923.

Také ministerstvo zahraničních věcí uvádělo, že podmínky pro naše zemědělce v Argentině nelze označit za příznivé. Příčinu vidělo v zásadním rozdílu mezi argentinským extenzivním hospodařením lišícím se od československého intenzivního hospodaření.⁹⁶ Upozorňovalo také na tamní nezaměstnanost. Přesto počet přistěhovalců do Argentiny rostl a vytvářel vážný sociální problém. Podle československého konzulátu, „proudy vystěhovalců, které nemohou být umístěny, jsou namnoze posílány nazdařbůh do vnitrozemí, kde jsou vydány všanc nečekanému strádání a vykořisťování nesvědčitých jednotlivců“.⁹⁷ Konzulát upozorňoval, že nemá prostředky na dopravu těchto emigrantů zpět do ČSR na státní útraty.

Před vystěhovalectvím do Argentiny varovaly i Lidové noviny. Argentinský přistěhovalecký úřad poskytoval přistěhovalcům ubytování a stravu po několik dní v přistěhovaleckém domě, pokud ale nenašli práci byli vypovídáni a ocitali se v kritickém postavení. Čechoslováci nacházeli práci nesnadno vzhledem k neznalosti španělštiny a místních poměrů. Hospodářské pozice zdejší československé kolonie byly slabé, ani zastupitelský úřad neměl možnost jim pomoci, ani je repatriovat zpět do ČSR.⁹⁸

Byl předložen návrh na zřízení československé informační a zprostředkovatelské kanceláře v Buenos Aires, která měla československé přistěhovalectví podporovat. Účelem kanceláře mělo být poskytování všeobecných informací, zvláště o pracovních nabídkách.⁹⁹

V roce 1922 přijelo do Argentiny 3 500 přistěhovalců z ČSR, z velké části kvalifikovaných dělníků bez rodin. Zaměstnavatelé však dávali přednost dělníkům španělským a italským, se kterými se mohli dohovorit. Proto československé spolky v Buenos Aires otevřely pro vystěhovalce jazykové kurzy.¹⁰⁰

Ministerstvu sociální péče přicházely zoufalé dopisy od zejména slovenských vystěhovalců z Buenos Aires. V jednom z nich se uvádělo, že „jsme nevěděli, proč sem vlastně jedeme. Že byste náš lid zdržovali, neboť tu jsou tisíce lidí bez práce, co by už nazpět chtěly odejít, ať sem tak neutíkají, náš lid je tu ztracený.“¹⁰¹ Také argentinský konzulát v Praze varoval průmyslové dělníky před stěhováním do Argentiny, a to vzhledem k nezaměstnanosti. Naopak projevil zájem o zemědělské dělníky, kteří by zúrodňovali dosud ladem ležící půdu.¹⁰²

Podle informací konzulátu bylo v roce 1923 v Argentině 10 tisíc Čechoslováků. Cílem mnoha přistěhovalců bylo dostat se přes Argentinu do USA, což ale před uplynutím prvního roku nebylo reálné. Nejvíce pracovních příležitostí bylo pro nekvalifikované, zejména zemědělské dělníky. Půdu bylo možno získat koupí od soukromých majitelů nebo kolonizačních společností.¹⁰³

Na rozdíl od Buenos Aires byly velmi dobré finanční poměry krajanů, kteří se usadili v severoargentinské provincii Chaco v Presidencia Roque Sáenz Peña. První Češi se zde usadili již před první světovou válkou. Většina krajanů přišla po skončení války. Někteří přijížděli na sezónní práce, nejlépe již v lednu, kdy započaly práce s okopáváním bavlny a poté v březnu–dubnu započaly bavlníkové žně. Při sbírání bavlny bylo zapotřebí velkého množství lidí a žně trvaly až do července, kdy se začaly pozemky orat. Cena pozemků v Chacu závisela na vzdálenosti, stavu a velikosti. Jednotlivec mohl získat 100 ha půdy. Provozování zemědělství bylo velmi výhodné, i když bavlna byla napadána mnoha škůdci, housenkami a kobylkami, které bylo nut-

⁹⁶ Tamtéž, dopis MZV MSP z 20. 1. 10923.

⁹⁷ Tamtéž, dopis konzulátu Buenos Aires MZV z 31. 1. 1923.

⁹⁸ Lidové noviny, 2. 3. 1923.

⁹⁹ NA, f. MSP, k. 3896, dopis vyslanectví Buenos Aires MZV z 22. 5. 1923.

¹⁰⁰ Tamtéž, dopis konzulátu Buenos Aires MSP z 22. 5. 1923.

¹⁰¹ Tamtéž, dopis slovenských vystěhovalců z Buenos Aires MSP z 1. 7. 1923.

¹⁰² Tamtéž, dopis MSP ČTK z 3. 9. 1923.

¹⁰³ Tamtéž, dopis konzulátu Buenos Aires MSP z 6. 8. 1923.

no hubit. Také úroda a cena bavlny nebyly stálé. Zdejší zemědělci pěstovali též len, podzemnici olejnou, kukuřici a slunečnice. Pšenici se zde nedařilo. Zemědělské produkty se prodávaly poměrně nevýhodně místním obchodníkům, neboť cesty do měst byly, zejména v době dešťů, špatné. Zdejší krajané byli sdružení ve Spolku Čechoslováků, který vlastnil dům, kde se konaly schůze a zábavy.¹⁰⁴

V říjnu 1923 si stěžovali 24 Slovinci na dopravu italskou plavební společností, která s nimi údajně zacházela jako s dobyt看em. Lepší poměry nebyly ani v imigrantském hotelu v Buenos Aires. Práci v pralese vydrželi jen měsíc, neboť nedostali zapláceno. Vrátili se zpět do Buenos Aires, kde nemohli najít práci, živil se odpadky a spali venku. Uváděli, že chodí hladoví, špinaví, otrhaní a zoufalí a nikdo se o ně nestará: „Nechtěli jsme věřit, když nám naše slavné ministerstvo nezaslalo, ještě pokud jsme byli doma, výstrahu a poučení o zdejších poměrech, jak jsou těžké pro náš lid.“¹⁰⁵ Poukazovali také na nezdravé a nesnesitelné tropické klima: „Tak jak se hnali naši lidé sem, tak mnohem rychleji jdou a půjdou odtud.“

Česká emigrantka psala MSP, že v Argentině nemohla „tam být živa ani umřít v takové hrozné bídě“ a ptala se proč vláda nezakročí a „nechá ten národ tak hrozně trápit“.¹⁰⁶ Pracovala v pralese, kde nedostali zapláceno, poté sklízela cukrovou třtinu, kde opět neobdrželi plat. Vrátili se do Buenos Aires hladoví a bez peněz a přístřeší.

Na tyto dopisy reagoval časopis Jihoamerický Čechoslovák obviněním ministerstva sociální péče, že právě ono tyto dopisy zpracovává: „Z těchto tendenčních zpráv, které se v československých listech z vyššího rozkazu systematicky uveřejňují, je zřejmé, že naše úřady snaží se za každou cenu postrašit lid před vystěhováním se do ciziny.“¹⁰⁷ Časopis obvinil vystěhovalce, že „nehledají stálé práce, stěhují se z místa na místo, kde ztrácí ohromnou část výdělku“.¹⁰⁸ Obvinil MSP z propagandy proti emigraci do Argentiny: „Zprávy z kořene vyľhané a tendenční, užívají systematicky jmen osob, v mnohých případech nikdy neexistujících, jak se nám podařilo zjistit. Urážejí přímo celou československou kolonii lícením hrůzy, kterou prodělali krajané ani neexistující. Lidé štítící se práce, hledající jen dobrodružství a povalečský život. Skládání fingovaných analfabetických dopisů proti Argentině.“¹⁰⁹

Útoky Jihoamerického Čechoslováka byly odsuzovány nejen MSP, ale i řadou Čechů v Buenos Aires: „Dělnický lid tento časopis bojkotuje, poněvadž je řízen lidmi čistě obchodními a poměrů zdejších neznalými.“¹¹⁰ MSP zdůraznilo, že jeho zpráva se zakládá na autentických dopisech, jejichž originály jsou uloženy ve spisech, takže nejde o falzifikáty a lži.¹¹¹ MSP požádalo konzulát v Buenos Aires, aby podobné útoky na ústřední úřady se neopakovaly.¹¹²

Jihoamerický Čechoslovák však pokračoval ve své polemice. Československé spolky v Buenos Aires se usnesly podat MSP nejostřejší protest proti štvavé propagandě, kterou údajně zahájilo proti Argentině: „Svým nehorázným a naivním lícením hrůz, které podle uveřejněných lživých zpráv museli prodělat krajané, v mnohých případech ani neexistující, staví slovutné ministerstvo československou kolonii do trapné situace. Protestujeme proti zmíněnému způsobu propagandy, vedené proti zdejší republice.“¹¹³

¹⁰⁴ Tamtéž, dopis jednatele spolku v Sáenz Peña MSP z 15. 8. 1923.

¹⁰⁵ Tamtéž, dopis slovenských vystěhovalců z Buenos Aires MSP z října 1923.

¹⁰⁶ Tamtéž, dopis Anny Minaříkové z Blatničky MSP z 30. 1. 1924.

¹⁰⁷ Jihoamerický Čechoslovák, 2, č. 9, 28. 2. 1924, s. 2.

¹⁰⁸ Tamtéž, č. 15, 10. 4. 1924, s. 2.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 1.

¹¹⁰ NA, f. MSP, k. 3896, dopis z Buenos Aires MSP z 10. 5. 1924.

¹¹¹ Tamtéž, dopis MSP redakci časopisu 28. říjen z 12. 5. 1924. Dopisy se dodnes nachází v kartonu 3896.

¹¹² Tamtéž, dopis MSP konzulátu Buenos Aires z 3. 6. 1924.

¹¹³ Jihoamerický Čechoslovák, 2, č. 23, 5. 6. 1924, s. 4.

V následujícím čísle obvinil časopis ministerstvo sociální péče, že „upadlo ve velký a neopravitelný omyl, odvolávati se na dopisy krajanů... Mezi novými přistěhovanci bylo velké procento dobrodruhů, kteří se štilili jakékoliv práce a kteří jsou autory těchto dopisů.“¹¹⁴ Pozitivně hodnotil přistěhovalectví do provincie Chaco, neboť „kdo přijde je pánem a může obsadit pozemek bez povolení“.¹¹⁵ Doporučoval novým kolonistům, aby nejprve přijali práci na nějaké usedlosti k nabytí zkušenosti. K vedení samostatného hospodářství bylo zapotřebí velkých výdajů na zakoupení páru tažných volů, pluhu a bran. Půdu neorali příliš hluboko, hlavní potíží představovaly kobylky. Krajané vlastnili v Chacu 25–30 ha, přičemž z 1 ha sklídili 1–1,5 tuny bavlny. Za jednu tunu získali 480–520 pesos. Při těchto cenách bavlny získali kolonisté slušný kapitál. Několik továren na čištění bavlny bylo ve městě Presidencia Roque Sáenz Peña, kde byl také československý spolkový dům Slavie. V Buenos Aires pak působily Československý klub, TJ Sokol a Československé národní sdružení.

Vystěhovalectví do Argentiny vyžadovalo především emigranty s kapitálem a odbornými znalostmi. Vystěhovelec z Buenos Aires psal MSP: „Radím též každému, kdo není zručný řemeslník od skla, dřeva a železa, ať zůstane tam, kde je. ...zbývá jediná kolonie volná v Chaco, kde je pro násince země tropická a pro každého neunesitelná a jinde se nedá podnikat v hospodářství, které by vyžadovalo přinejmenším 50–70 tisíc Kč, a to pouze na nájem. Dělník bez řemesla a řeči stěží najde obstojnou práci, aby mohl trochu slušně žít, a proto tři čtvrtiny našeho lidu zde toužebně čeká na okamžik, kdy se budou moci dostat do Spojených států.“¹¹⁶

Na pokračující kampaň Jihoamerického Čechoslováka, který psal o „výstřelcích neschopného úřednictva“ a „řádění tiskového referenta“¹¹⁷ reagovalo MSP v dopisu konzulátu v Buenos Aires žádostí, „aby funkcionářům spolků v Buenos Aires bylo vysloveno politování, že se mohli snížit k projevu tak neslušnému a nerozumnému. Na takové projevy ministerstvo sociální péče nemůže vůbec reagovat.“¹¹⁸

Poměřům v Argentině se věnoval i německý tisk. Hamburger Fremdenblatt psal o bídě, do které upadají vystěhovanci do Jižní Ameriky, kteří tam nemají zajištěnou existenci. Totéž, podle listu, platilo o Střední Americe, kam odcházeli vystěhovanci s cílem dostat se do USA.¹¹⁹

V Chacu zdejší krajané byli roztroušeni jako zemědělci ve vzdálenosti až 80 km od města Presidencia Roque Sáenz Peña. Žilo zde asi 200 rodin z jižní Moravy, Slovenska, ale i Slováků z Balkánu.¹²⁰

V Argentině působila řada kolonizačních společností, které nabízely možnosti usídlení např. v kolonii Dora, o které byly zprávy příznivé i nepříznivé.¹²¹ Kolonii Dora propagoval K. Svoboda v českém časopise Jihoamerický Čechoslovák. Kolonisté měli zaplatit první splátku, i když pozemky ležely ve vysoké poloze a nešlo je zavodnit. Přitom krajan Svoboda tvrdil, že tato půda je nejlepší. Celou záležitost označila Masarykova akademie práce (MAP) jako podvod firmy Agrelo a darebáctví krajanů Svobody a Kučery.¹²² O podvádění československých vystěhovalců v Argentině psaly i československé časopisy, např. Pozor.¹²³ Duch času psal o zločinných machinacích

¹¹⁴ Tamtéž, č. 24, 12. 6. 1924, s. 2.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 2–3.

¹¹⁶ NA, f. MSP, k. 3896, dopis B. B. z Buenos Aires MSP z 13. 7. 1924.

¹¹⁷ Jihoamerický Čechoslovák, 2, č. 28, 17. 7. 1924, s. 1.

¹¹⁸ NA, f. MSP, k. 3896, dopis MSP konzulátu Buenos Aires.

¹¹⁹ Hamburger Fremdenblatt, 22. 12. 1925.

¹²⁰ NA, f. MSP, k. 3896, zpráva K. Svobody o hospodářských poměrech v Chacu.

¹²¹ Tamtéž, dopis konzulátu Buenos Aires MSP z 9. 11. 1925.

¹²² Tamtéž, dopis MAP MSP z 24. 4. 1926.

¹²³ Pozor, 24. 4. 1926.

ziskuchtivých soukromníků.¹²⁴ Také Slovenský denník uváděl, že redaktor Svoboda prováděl hlučnou propagandu k oklamání kolonistů ve svém časopisu Jihoamerický Čechoslovák, který prosazoval co největší příliv přistěhovalců z ČSR.¹²⁵

Naopak společnost International v Buenos Aires varovala ženaté vystěhovalce s rodinami, aby do Argentiny nejezdili, a to vzhledem k velké konkurenci Španělů a Italů. Stěhovat se neměli ani lidé starší čtyřiceti let. Příležitost byla pro námezdní dělníky v továrnách na mražené maso a konzervy, na stavbách, železničních tratích, cestách, v naftovém průmyslu, vápenkách a při těžbě mramoru. Vyžadovala se ale znalost španělštiny. Volné pozemky se nacházely ještě daleko od železničních tratí, nutný byl ale kapitál.¹²⁶

Čechoslováci žili v Argentině v počtu 10–11 tisíc, zejména v Buenos Aires, kde měli Československý klub, TJ Sokol a Československé národní sdružení. Dále v provincii Chaco, kde již v roce 1912 vzniklo město Presidencia Roque Sáenz Peña. Další Čechoslováci žili v lokalitách Rosario, Berisso, Córdoba, Comodoro Rivadavia, Veronika, Tafi Viejo a Dora (v provincii Santiago del Estero). 55 % krajanů pocházelo z Moravy, 40 % ze Slovenska a 5 % z Čech. Moravané, kteří byli považováni za nejstabilnější prvek, pocházeli z Ostravska a zejména Moravského Slovácka. V polovině 20. let 20. století přicházelo každý měsíc sto krajanů.¹²⁷

Týdeník Jihoamerický Čechoslovák, který byl založen v roce 1923, se v roce 1925 přejmenoval na Jihoameričan. Redaktorem a vydavatelem byl Karel Svoboda, úředník hypoteční banky v Buenos Aires, bývalý kapitán československých legií v Rusku. Náklad časopisu činil tři tisíce exemplářů.¹²⁸

d) Brazílie

Na druhém místě v počtu československých přistěhovalců do Latinské Ameriky byla Brazílie, kam v roce 1923 přijelo 539 Čechoslováků, což bylo více než v předchozím roce 1922 (307). ČSR byla v r. 1923 na 17. místě přistěhovalců do Brazílie (v roce 1922 na 14. místě). Čechoslováci připlouvali především do přístavů Santos a Rio de Janeiro.¹²⁹

Do Brazílie přicházelo mnoho přistěhovalců, zvláště Slováků, s nadějí, že se snadno dostanou do USA. Mnoho Slováků bylo přemluveno agenty lodních společností, kteří Brazílii líčili jako eldorádo, kde je již řada jejich krajanů a kde se snadno dají vydělat peníze.

K opatření cestovního pasu brazilským vízem bylo třeba předložit vysvědčení zachovalosti s doložkou, že v posledních pěti letech uchazeč nebyl trestán, nutné bylo lékařské vysvědčení, očkovací vysvědčení a oddací list. Cesta do Brazílie stála deset tisíc německých marek.¹³⁰

K imigraci byly vhodné především jižní státy Spojených států brazilských, a to Sao Paulo, Paraná, Santa Catharina a Rio Grande do Sul. Ve státě São Paulo favorizovali systém osadníků na kávových plantážích. Tito kolónové se po několika letech osamostatnili, a tak vznikaly nové pracovní příležitosti na velkých kávových plantážích. Kolonistům, kteří byli ochotni podepsat pracovní kontrakt na jeden rok, byl stát São Paulo ochoten zaplatit cestu.¹³¹

¹²⁴ Duch času, 27. 4. 1926.

¹²⁵ Slovenský denník, 30. 4. 1926.

¹²⁶ NA, f. MSP, k. 3896, dopis Internationale Buenos Aires MSP z 9. 5. 1926.

¹²⁷ O slovenském vystěholectví do Argentiny blíže *Spríevodca slovenským zahraničím*, c. d., s. 10–12 a zejména BOTÍK, J.: *Slováci v argentinském Chacu*, Bratislava 2002.

¹²⁸ NA, f. MSP, l. 3896, dopis konzulátu Buenos Aires MSP z 22. 6. 1925.

¹²⁹ Tamtéž, k. 3858, výroční zpráva o vystěholectví za rok 1923.

¹³⁰ Tamtéž, k. 3895, dopis konzulátu Brémy MSP z 23. 5. 1922.

¹³¹ Tamtéž, dopis vyslanectví Rio de Janeiro MSP z 4. 4. 1922.

Přístup do Brazílie mohl být zakázán cizincům, kteří byli vypovězeni z jiného státu, představovali nebezpečí veřejnému pořádku, byli odsouzeni brazilskými soudy, dále invalidům, prostitutkám a osobám starším 60 let. Federální vláda byla brazilským kongresem zmocněna hradit náklady přistěhovalectví rolníkům.¹³²

Přidělená půda vyžadovala dlouhodobou přípravnou práci. Půda byla porostlá pralesy, kácení stromů a dobývání pařezů bylo spojeno s nadlidským úsilím. Cesta k nejbližšímu trhu trvala často celé týdny, proto museli prodávat svou produkci místním obchodníkům za třetinu skutečné ceny.¹³³

Do Brazílie přibýlo v letech 1920–1924 celkem 1 769 československých přistěhovalců. Jen do státu São Paulo přibýlo v roce 1924 celkem 488 Čechoslováků. Další kolonie byly ve státech Paraná a Rio Grande do Sul. V São Paulo existoval od roku 1895 spolek Slavia, v Pôrto Alegre Československý spolek. Oba spolky byly vybaveny československým ministerstvem školství a národní osvěty (MŠANO) putovními knihovnami a pořádaly jazykové kurzy.¹³⁴ Další spolky byly Slovan v Boa Vista a Hospodářský spolek Přemysl v Jaguarão ve státě Rio Grande do Sul.¹³⁵

V Brazílii žilo celkem devět tisíc Čechů a Slováků. V polovině 20. let se zde usadili také Slováci ze slovenských osad v Bulharsku, Rumunsku a Jugoslávii.¹³⁶

e) Uruguay

Kolonie československých přistěhovalců v Uruguayi byla na počátku 20. let 20. století dosti malá a žádný český spolek zde neexistoval.¹³⁷ Pro československého vystěhovalce zde byly minimální možnosti. Imigranti měli právo po určitou dobu pobývat v přistěhovaleckém hotelu, ale po utracení finančních prostředků opouštěli zemi, neboť se jim nabízela jen práce pasáka dobytka. Vláda kolonizaci cizinců nepodporovala a k zakoupení půdy byl nezbytný značný kapitál.¹³⁸ Přitom venkov byl téměř liduprázdný a statisíce hektarů půdy, které patřily několika velkostatkářům, ležely ladem jako pastviny pro dobytek.¹³⁹

V roce 1924 obdržel prezident T. G. Masaryk dopis od vystěhovalce usazeného v brazilském státě Rio Grande do Sul Karla Gayera, který navrhoval zřízení československé kolonie v Uruguayi.¹⁴⁰ Na tento návrh reagovalo MSP sdělením, že o vystěhovalectví do Uruguaye není téměř žádný zájem a že zjednávat osadníky pro cizinu se dle vystěhovaleckého zákona zakazuje.¹⁴¹

O založení vzorné československé zemědělské kolonie 67 km od Montevidea s 1 660 ha pro 40–50 rodin usiloval také honorární konzul v Montevideu Jan Sykáček.¹⁴² Uváděl, že uruguayská vláda se chová vůči emigraci velmi liberálně. Připomínal, že někteří krajané sem přijížděli jen za tím účelem, aby se snadněji dostali do USA.¹⁴³

¹³² Tamtéž, dopis vyslanectví Rio de Janeiro MSP z 20. 1. 1923.

¹³³ Tamtéž, dopis vyslanectví Rio de Janeiro MSP z 14. 6. 1922.

¹³⁴ Tribuna, 30. 1. 1925.

¹³⁵ NA, f. MSP, k 3895, dopis vyslanectví Rio de Janeiro MZV z 14. 1. 1922.

¹³⁶ *Spríevodca slovenským zahraničím*. c. d., s. 41.

¹³⁷ NA, f. MSP, k. 3897, dopis konzulátu Montevideo MSP z 23. 9. 1922.

¹³⁸ Tamtéž, dopis konzulátu Montevideo MSP z 23. 11. 1922.

¹³⁹ Tamtéž, dopis konzulátu Montevideo MSP z 31. 3. 1923.

¹⁴⁰ Tamtéž, dopis K. Gayera prezidentu ČSR z 22. 2. 1924.

¹⁴¹ Tamtéž, dopis MSP K. Gayerovi z 4. 9. 1924.

¹⁴² Tamtéž, k. 3886, dopis J. Sykáčka MSP z 20. 9. 1924.

¹⁴³ Tamtéž, k. 3897, přednáška J. Sykáčka. Bližší VASILJEV, I.: *K pokusům...*, c. d., s. 94–95.

Pro většinu československých přistěhovalců byla Uruguay průchozím státem. Přicházeli sem po neúspěšných pokusech v Argentině a Brazílii nebo s cílem dostat se do USA. Pracovní možnosti byly pouze ve stavebnictví a řada Slováků posílala domů pravidelně poukázky. Zemědělstí dělníci zde neměli valné pole působnosti, ale díky pozemkové reformě bylo možné získat půdu parcelovaných velkostatků, kterou mohli imigranti splatit za pět až osm let. Podle konzulátu, „kdo naříká je buď lenoch, nebo práci nehledá“.¹⁴⁴

Kolonista musel mít 15 % kupní ceny pozemku, zbytek mu poskytla jako úvěr banka. Na deset let byli osvobozeni od pozemkové daně, převodních tax a poplatků. Získané statky nesměli po dobu pěti let prodat nebo zadlužit. Úvěr museli splatit do třiceti let v šedesáti pololetních splátkách. Cena pozemků v okolí hlavního města činila tisíc pesos za hektar, ve vzdálenosti 100 km jen 150–200 pesos, přičemž peso mělo hodnotu 32 Kč. Vyhledky měli jen kapitálově silní jedinci, neboť statek 30 ha stál 150 tisíc Kč, z toho 22 500 Kč bylo splatných při podpisu. Kromě toho byl nezbytný kapitál na opatření živého a mrtvého inventáře a výživu do prvních žní.¹⁴⁵ Pozemek bylo nutno ohradit. Obytné budovy stavěli z vypálených nebo surových cihel.

Příležitosti v průmyslu byly omezené. Řada Čechoslováků pracovala v továrně na zpracování masa, někteří v pivovarech nebo ve stavebnictví.¹⁴⁶ Od roku 1926 působil v Uruguayi Československý kroužek, který měl 200 členů.¹⁴⁷

f) ostatní Jižní Amerika

Ve Venezuele byli hledáni zvláště sluhové, kuchařky, chůvy, panské a komorníci, ale i kvalifikovaní dělníci, zejména truhláři a zedníci.¹⁴⁸ Náklady na stravu činily pro svobodného 20 dolarů měsíčně, ženatého bezdětného 40 dolarů a ženatého s dítětem 150 USD.¹⁴⁹

Vyhledky neměli vystěhovalci ani v Peru, kde zemědělstí dělníci nemohli soutěžit s čínskými a japonskými přistěhovalci, kteří se spokojili s malými mzdami, neboť žili velmi skromně.¹⁵⁰ Peruánský generální komisař pro přistěhovalce ale uzavíral smlouvy o kolonizaci určitých oblastí, přičemž kolonista obdržel 10 ha půdy, zdarma transport z Limy do hor, stravné po dobu šest měsíců, inventář a osivo, které refundoval poté, jakmile mu to dovolil výnos.¹⁵¹ V Chile byla nezbytná znalost španělštiny, ale dle konzulátu „není radno na přistěhovalce do Chile pomýšlet.“¹⁵²

g) Střední Amerika

Mexiko přijímalo v první polovině 20. let 20. století všechny kolonisty, zvláště kvalifikované řemeslníky – mechaniky, automechaniky, strojníky, sazeče, zlatníky, truhláře, čalouníky, krejčí, tkalce, železniční dělníky, švadleny a modistky.¹⁵³ Generální konzulát důrazně varoval všechny, kdo by se chtěli usadit v Mexiku a neměli dostatek finančních prostředků a neovláda-

¹⁴⁴ Tamtéž, dopis konzulátu Montevideo MSP z 25.4. 1925.

¹⁴⁵ Tamtéž, informace MSP z 5. 6. 1925.

¹⁴⁶ Tamtéž, dopis konzulátu Montevideo MSP z 28. 6. 1926.

¹⁴⁷ Sprivodca slovenským zahraničím. Bratislava 2001, s. 335.

¹⁴⁸ NA, f. MSP, k . 3897, dopis Compagnie Générale Transatlantique (CGT) MSP z 3. 3. 1922.

¹⁴⁹ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Mexiko MSP z 6. 8. 1924.

¹⁵⁰ Tamtéž, informace MSP z 3. 7. 1925.

¹⁵¹ Tamtéž, dopis konzulátu Santiago de Chile MZV z 24. 8. 1926.

¹⁵² Tamtéž, dopis konzulátu Buenos Aires MSP z 26. 6. 1924.

¹⁵³ Tamtéž, dopis GGT MSP z 4. 4. 1922.

li španělštinu. Zejména varoval před emigrací nekvalifikovaných dělníků.¹⁵⁴ Upozorňoval také na nepřátelský vztah místního obyvatelstva vůči všem cizincům.¹⁵⁵ Rovněž mexické úřady nevycházely novým přistěhovalcům valně vstříc a nepřidělovaly jim kvalitní půdu.¹⁵⁶

Do Mexika přicházelo mnoho přistěhovalců, zvláště Slováků, kteří se domnívali, že se dostanou přes hranice do USA. Po Slovensku se potulovali agenti, kteří lidem namlouvali, že se do USA dostanou přes Mexiko, a vylákali z nich obnosy, za které by mohli jet do Ameriky II. třídou dvakrát. Takto zlákaní lidé přecházeli s agentem tajně československé hranice do Německa. Jen v roce 1923 přišlo do Mexika 200–250 takových přistěhovalců. Vízum do Mexika si obstarávali u mexických honorárních konzulů v Německu, Rakousku a Maďarsku.¹⁵⁷ Podle československého generálního konzulátu, „je skutečně bolestný pohled na poctivé přistěhovalce, kteří na Slovensku padli do rukou nějakému agentovi, jenž jim sliboval, že z Mexika se dostanou snadno do USA a v důvěře vydali poslední peníz“.¹⁵⁸

MSP žádalo pasové úřady, aby každého vystěhovalce ucházejícího se o cestovní pas do Mexika protokolárně varovaly. Legální cestou se mohli vystěhovalci dostat z Mexika do USA teprve po pětiletém pobytu.¹⁵⁹ Vyhledky pro samostatné zemědělce byly velmi nepříznivé, ani zemědělství dělníci neměli vyhlídek, neboť domorodí dělníci nabízeli svou práci za nízkou mzdu.¹⁶⁰

Do Guatemaly přicházelo v úvahu vystěhovalectví zemědělců, kteří ale naráželi na vzdálenost trhů. Úspěšní mohli být jen kapitálově silní emigranti, a proto MSP varovalo každého, kdo neměl předem zajištěné místo.¹⁶¹

V roce 1925 se pokusil o kolonizaci západoguatemalské vysočiny majitel realitní kanceláře v Praze František Krupka. Zveřejnil inzeráty v denním tisku, načež obdržel velký počet nabídek, na něž, po zákazu další činnosti MSP, již neodpověděl. Každá rodina měla obdržet 2–5 ha prvotřídní půdy. Z každé sklizně měl přistěhovalec dát plantážníkovi polovinu veškeré produkce. Mimo obdělávání přidělené půdy mohl každý dospělý člen rodiny pracovat u plantážníka za denní mzdu 0,5 USD. Na inzeráty došlo 898 nabídek pracovních sil. V Guatemale měli zájem jen o opravdové zemědělce. Zakázán byl vstup komunistů a uvědomělých sociálních demokratů. Podle jiného projektu guatemalská vláda měla přidělit kolonizační společnosti 4 500 ha půdy pro zřízení kolonie. Každý kolonista měl získat vlastní farmu po pěti letech práce u farmáře nebo se mohl zakoupit po jednoleté zkušební době na některé farmě.¹⁶²

Již v roce 1924 uzavřeli s guatemalskou vládou smlouvu o pronajímání dělníků na čtyři roky a jejich kolonizaci v departementu Santa Rosa pp. Martins a Zrnovský. Žádost Zrnovského u MSP o povolení najímání zájemců z ČSR ale byla zamítnuta.¹⁶³

Do Panamy byl zastaven příchod vystěhovalců, kteří neměli k dispozici nejméně 30 USD a neměli zajištěnou práci.¹⁶⁴ Americký občan českého původu G. U. Putschek doporučoval zřízení české osady v blízkosti řek Pequeño, Gatuncillo nebo Boquerou. Koupě půdy měla být realizována sdružením krajanů.¹⁶⁵ V Panamě vlastnil rolník a zahradník František Hrdlička velkou

¹⁵⁴ Tamtéž, k. 3895, dopis generálního konzulátu Mexiko MSP z 18. 12. 1922.

¹⁵⁵ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Mexiko MSP z 12. 3. 1923.

¹⁵⁶ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Mexiko MSP z 19. 11. 1922.

¹⁵⁷ Tamtéž, k. 3797, dopis generálního konzulátu Mexiko MZV z 12. 4. 1924.

¹⁵⁸ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Mexiko MSP ze 3. 10. 1923.

¹⁵⁹ Tamtéž, dopis MSP pasovým úřadům z 30. 11. 1923.

¹⁶⁰ Tamtéž, informace MSP z 12. 11. 1923.

¹⁶¹ Tamtéž, k. 3897, informace MSP z 2. 6. 1925.

¹⁶² Tamtéž, dopis Policejního ředitelství Praha MSP z 29. 1. 1926.

¹⁶³ VASILJEV, I.: *K pokusům...*, c. d., s. 95.

¹⁶⁴ NA, f. MSP, k. 3897, dopis Compagnie Générale Transatlantique MSP z 21. 2. 1922.

¹⁶⁵ Tamtéž, dopis G. U. Putscheka konzulovi v Omaze z 26. 5. 1923.

farmu a na přání panamské vlády hodlal kolonizovat československé nemajetné přistěhova-
ce.¹⁶⁶ V Panamě hlava rodiny mohla pronajmout 10 ha půdy, svobodný 5 ha.¹⁶⁷

Pro evropské zemědělce se hodily pouze výše položené kraje Panamy. Zemědělské práce byly pro přistěhovače velmi vysilující, protože přidělená půda byla porostlá pralesem. Kolonis-
tė obvykle neznali tropické způsoby hospodaření a zřídka mohli sklizeň vhodně zpeněžit, neboť
dále od pobřeží byl odbyt nesnadný. Pěstování banánů se nehodilo pro Evropany, poněvadž se
dařilo jen ve vlhkých nížinách. Přijetím úvěru se kolonisté stali natrvalo závislí na místních ban-
kách. MSP stěhování do Panamy nedoporučovalo, neboť vystěhovačci by se v tamním tropickém
podnebí vydávali v nebezpečí ztráty zdraví a způsobilosti k práci. Panamské obyvatelstvo bylo
vůči cizincům nepřátelské. Kdo chtěl získat panamské vízum, musel předložit pracovní smlou-
vu, pas, lékařské osvědčení a vysvědčení zachovalosti. Do Panamy se nesměli stěhovat žebráci,
cikáni, anarchistė, šílenci, zločinci, uprchlíci, dobrodruzi a nemocní. Panamské vízum uděloval
generální konzulát Kolumbie v Praze.¹⁶⁸

Také pokud šlo o vystěhovalce do Kostariky varovalo MSP občany, aby se nestěhovali
bez pracovní smlouvy, neboť by se vydávali nezaměstnanosti. Do Kostariky se nesměly stěho-
vat osoby šílené, slabomyslné, slepé, prostitutky, alkoholici, narkomani, cikáni, nemocní, zlo-
činci a anarchistė.¹⁶⁹

Nezodpovědní agenti lákali emigranty také na Kubu, kde nebyly pro přistěhovače žádné
vyhlídky. Evropský imigrant nemohl soutěžit s levnou pracovní silou z řad černochů a Číňanů.
Dostat se do USA před uplynutím dvouletého pobytu na Kubě bylo vyloučené. Podloudní přistě-
hovačci, kteří byli dopadeni americkými úřady, byli deportováni do své vlasti.¹⁷⁰ Imigranti se
snažili dostat do USA jako členové lodních posádek. Na břeh je vysadili v Bostonu, Filadelfii či
Baltimore. Pašování osob stálo 150–300 USD, z toho polovinu museli zaplatit dopředu.¹⁷¹

Severoameričtí Slováci upozorňovali na hrozný stav slovenských vystěhovalců v Latinské
Americe: „je to skutečné peklo, člověku se srdce svírá“.¹⁷² Okresní sbor Slovenské ligy (SL)
v Clevelandu (Ohio) požadoval v dopisu československé vládě, aby ČSR přestala vydávat pasy
do Jižní Ameriky, potrestala vystěhovalecké agenty a dopravila vystěhovače zpět na Sloven-
sko.¹⁷³ Podle československého konzulátu v Buenos Aires, údaje Slovenské ligy spočívaly na
přehnaných a nesprávných zprávách, žádný z bodů memoranda prý neměl podklad.¹⁷⁴ Česko-
slovenské vyslanectví v Rio de Janeiro upozorňovalo, že vždy varovalo před stěhováním do Bra-
zílie, neboť naděje na založení lepší existence byly pramalé vzhledem k růstu ceny půdy. Prů-
mysloví dělníci nemohli nalézt práci pro poměrně nízké mzdy. Dalšími komplikacemi byla
neznalost jazyka a velké klimatické rozdíly.¹⁷⁵ Konzulát v Buenos Aires nedoporučoval omeze-
ní vystavování pasů do Argentiny ženám cestujícím individuálně.¹⁷⁶

¹⁶⁶ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Mexiko MSP z 21. 8. 1923.

¹⁶⁷ Tamtéž, dopis generálního konzulátu Mexiko MSP z 8. 9. 1924.

¹⁶⁸ Tamtéž, informace MSP z roku 1926.

¹⁶⁹ Tamtéž, informace MSP z 7. 4. 1926.

¹⁷⁰ Tamtéž, záznam MSP z 2. 9. 1924.

¹⁷¹ Tamtéž, k. 3886, dopis generálního konzulátu Havana MZV ze 7. 12. 1924.

¹⁷² Tamtéž, k. 3797, dopis MZV MSP z 24. 12. 1924.

¹⁷³ Tamtéž, dopis okresního sboru SL v Clevelandu vládě ČSR z 23. 11. 1924.

¹⁷⁴ Tamtéž, dopis konzulátu Buenos Aires MSP z 28. 12. 1924.

¹⁷⁵ Tamtéž, dopis vyslanectví Rio de Janeiro MSP z 8. 4. 1925.

¹⁷⁶ Tamtéž, dopis konzulátu Buenos Aires MSP z 25. 1. 1926.

h) Francie

Omezení přistěhovalectví do USA vedlo k hledání nových přistěhovaleckých destinací i na evropském kontinentu. Největší možnosti přistěhovalectví byly ve Francii, která po první světové válce potřebovala mnoho pracovních sil na poválečnou rekonstrukci. Podle přednosty Zemského ústředního úřadu práce v Praze Karla Komínka byla Francie jediný stát, kde bylo možné umístit část přebytku zemědělského dělnictva ze Slovenska: „To potrvá tak dlouho, pokud zůstane zavřena Amerika a pokud se nezmění poměry v Rusku, které se stane jednou útočištěm všech našich příslušníků, i intelligence, kteří by museli hledat zaměstnání mimo svůj stát.“¹⁷⁷

Československé vystěhovalectví do Francie se opíralo o mezinárodní smlouvu, která byla podepsána oběma státy na počátku roku 1920. V dohodě byl zakotven návrh na stejnou mzdu jakou měli domácí francouzští dělníci, stejná ochrana a dohled na dodržování smlouvy. Francouzská administrativa měla v Praze svého zástupce, který měl právo odmítnout nebo přijmout najaté osoby a v zastoupení francouzských podnikatelů podepisovat všechny smlouvy.

K prvním pokusům o hromadné najímání dělnictva do Francie došlo již v průběhu roku 1920. Koncem roku 1921 se dostavili do Prahy zástupci francouzského ministerstva práce, aby vyjednali postup dalšího najímání, zejména stavebních dělníků pro restauraci zpusťovaných území. Z 805 osob, které přišly do Francie v roce 1922, bylo 694 dělníků stavebních oborů. V roce 1923 bylo ve Francii umístěno 909 Čechoslováků, z toho 538 horníků a 132 stavbařů. K velkému rozmachu československého vystěhovalectví došlo v roce 1924, kdy do Francie přišlo 4 381 dělníků, z toho 1 887 horníků, 1 628 kovodělníků a 529 cukrovarníků.¹⁷⁸

Najímání zemědělského dělnictva prováděl od roku 1923 za řízení ministerstva zemědělství Slovenský úřad práce pro zemědělské dělnictvo v Bratislavě, a to výlučně ze Slovenska. Hned v roce 1923 bylo do Francie odesláno 3 137 dělníků, v roce 1924 již 5 551 osob. Tak jen v jediném roce 1924 odešli do Francie celkem 9 932 dělníci. Rodinných příslušníků bylo málo, jen 412. Kromě toho řada francouzských firem získávala pracovní síly z ČSR soukromou cestou přímo.

Najatí dělníci pocházeli ze všech zemí ČSR. V roce 1923 to bylo 667 z Čech, 6 z Moravy a 263 ze Slovenska, v roce 1924 vedle 1 796 dělníků z Čech, již 997 z Moravy a Slezska, 1 250 ze Slovenska a 338 z Podkarpatské Rusi.¹⁷⁹

Dělníci, kteří byli přítomným lékařem uznáni způsobilými, podepsali pracovní smlouvu. Pasové úřady jim vydaly cestovní pas během dvou dní. Poté byly stanoveny termíny odjezdu a dělníkům vyplaceny diety. Transporty byly připojeny k polským transportům nebo byly vypraveny jako zvláštní vlak přes Německo do Štrasburku, zemědělství dělníci z Bratislavy přes Rakousko a Švýcarsko. Všechny transporty směřovaly do shromažďovacího střediska v Toulou, kde dělníci obdrželi francouzské legitimace, tzv. carte d'identité. Druhý den je odvezli do míst pracovního určení.

Průmysloví dělníci byli více soustředěni, tvořili celé československé kolonie. Ubytování bylo většinou hromadné v prostorných ložnicích se společnými jídelnami a umývárny. Průmysloví dělníci byli téměř výhradně muži, zemědělské dělníky tvořili muži i ženy.

Pracovní smlouvy zemědělských dělníků se uzavíraly od 6 do 12 měsíců. Výše úspor závisela na tom, jak který dělník holdoval alkoholu. Francouzská strava byla výživnější, obsahovala více masa, sýra, zeleniny a vína. Sociální zákonodárství nebylo tak pokročilé jako v ČSR,

¹⁷⁷ KOMÍNEK, K.: *Československé vystěhovalectví do Francie*. In: Sociální revue, 6, 1925, s. 92.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 93–94.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 95.

osmihodinová pracovní doba platila jen v některých odvětvích, např. v hornictví. Srážky na penzijní a nemocenské pojištění činily 6 % mzdy.

Dělníci, kteří se zúčastnili cukrovnické kampaně v roce 1924 (530 osob), se vrátili spokojeni, protože za krátkou dobu uspořili 1 000–2 500 Kč. Po skončení kampaně byli dopraveni na náklad zaměstnavatelů zpět do ČSR.¹⁸⁰

Vystěhovanci z ČSR působili ve všech departementech, zvláště v okolí Paříže a na severní hranici s Belgií a Německem, kde byly dvě třetiny všech československých přistěhovalců.¹⁸¹ V polovině 20. let 20. století byla ve Francii již rozvinutá síť krajanských spolků. Vedle Ústřední rady československých sdružení ve Francii to byly v Paříži Sdružení bývalých československých dobrovolníků ve Francii, Sokol Paříž, Československý dělnický spolek Rovnost a Spolek československých zahradníků, dále spolek Havlíček v Mericourt sours Lens (departement Pas-de-Calais), Komenský v Merlebachu (dep. Moselle), Vlast ve Strasbourgu, Československý podpůrný a vzdělávací spolek v Barlin (dep. Nord), Československý vystěhovelec ve Fonquieres-les-Lens (dep. Pas-de-Calais), Československý vzájemný podpůrný spolek v Remeši (dep. Marne), Pokrok v Lens (dep. Pas-de-Calais), Beseda ve Vandin le Vieil (dep. Pas-de-Calais), Československý přítel v Montigny en Gohelle (dep. Pas-de-Calais) a Vzdělávací spolek J. A. Komenský v L'Hôpital (dep. Moselle).¹⁸²

Českoslovenští zemědělci nacházeli ve Francii snadnou práci, ale za podmínek, které často neodpovídaly jejich kulturním požadavkům (byt, strava) a pracovním zvyklostem (dlouhá pracovní doba). Zdržovali se ve Francii většinou pouze přechodně, aby se po dvouletém pobytu vrátili do vlasti.¹⁸³ Za prací do Francie odcházeli především mladí muži od 20 do 29 let.¹⁸⁴

Postavení československých dělníků ve Francii nebylo záviděníhodné. Společnost francouzsko-československá upozorňovala, že nemocenské pojištění není na takové úrovni jako v ČSR a že dělníci byli často vydáni na milost svému zaměstnavateli: „Dle našeho názoru může se dopracovat výsledku jen člověk vládnoucí určitými prostředky, mohoucí si pronajmout nebo zakoupit vlastní pozemky a jemuž je možno věnovat se pěstování tropických plodin na vlastní účet.“¹⁸⁵ V dopisu zájemci o přistěhování Společnost uváděla: „V životě vůbec není nic jistého, vše je relativní, záleží na okolnosti, schopnosti jednotlivce, jeho znalosti, tělesné konstituci, vytrvalosti, životní zkušenosti, často od náhody.“¹⁸⁶

Vystěhovalectví do Francie bylo předmětem zájmu také dobového tisku. Selská stráž dospěla k závěru, že „stát, odkud se lidé stěhují, je stát chudý“.¹⁸⁷ Moravský cep si posteskl, že „nemocenské pojištění zde není, běda tomu, kdo ochraví, nikdo se o něho nestará“.¹⁸⁸ Stráž Pojizeří uváděla, že „dělník ve Francii pracuje deset hodin denně a vydělá 21 franků, po zaplacení životních potřeb mu nezbyde nic“.¹⁸⁹ Brněnská Rovnost otiskla dopis českého dělníka v továrně na zpracování mědi ve Francii: „Bydlíme v malých továrních bytech, lépe řečeno děrách, zamořených spoustou potkanů...Dřeme 10 hodin denně...“.¹⁹⁰ Jiný český dělník, pracující v železářském průmyslu v Alsasku-Lotrinsku, si stěžoval na Francouze, že mají zájem o práci, ale

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 204.

¹⁸¹ BROUČEK, S.: *Vystěhovalectví z meziválečné ČSR do západní Evropy*. Český lid, 72, 1985, č. 3, s. 175.

¹⁸² NA, f. MSP, k. 3797, dopis vyslanectví Paříž MSP z 15. 10. 1924.

¹⁸³ Tamtéž, k. 3887, zpráva o vystěhovalectví do Francie.

¹⁸⁴ Nová doba, 21. 1. 1926.

¹⁸⁵ NA, f. MSP, k. 3799, dopis Společnosti francouzsko-československé J. Cyrilovi.

¹⁸⁶ Tamtéž, dopis Společnosti francouzsko-československé p. Engelbertovi v Brně.

¹⁸⁷ Selská stráž, 23. 1. 1926.

¹⁸⁸ Moravský cep, 12. 2. 1926.

¹⁸⁹ Stráž Pojizeří, 19. 2. 1926.

¹⁹⁰ Rovnost, 26. 3. 1926.

cizí pracovní silou: „Takového národu lenivého a blbého jsem ještě neviděl.“¹⁹¹ Nová doba psala o 200 Čechů, kteří našli práci v Marseille. V obvodu československého konzulátu v Marseille byly asi tři tisíce Čechů.¹⁹² Sociálnědemokratické Právo lidu informovalo o způsobu najímání československých dělníků na práce ve Francii, které provádělo MSP prostřednictvím Zemského úřadu práce v Praze (průmysloví dělníci) a Slovenského úřadu práce pro zemědělské dělníky v Bratislavě (zemědělští dělníci).¹⁹³ Tentýž list upozorňoval na ochranářské tendence francouzských odborů, které chtěly, aby byla dávána přednost domácí pracovní síle.¹⁹⁴ Katolický Čech sděloval, že v roce 1924 se do Francie přistěhovalo z ČSR 5 689 zemědělských a 4 401 průmyslových dělníků.¹⁹⁵ Komunistická Svoboda otiskla rezoluci přijatou na schůzi českých a slovenských horníků v Sallanmines 27. července 1926. Ta protestovala proti vývozu českých a slovenských dělníků do Francie, kde jsou vykořisťováni francouzským kapitalismem, proti kapitalistickému vládnímu režimu ČSR a žádala diplomaticky uznat SSSR.¹⁹⁶

Nejvíce československých příslušníků (42 %) bylo usazeno v roce 1926 v obvodu vicekonzulátu v Lille, a to 16 724, z toho v departementu Pas-de-Calais 13 305. Šlo hlavně o horníky a jejich rodiny (asi 90 %), zemědělce, skláře, kovodělníky, zedníky, textilní dělníky a živnostníky. Mnozí horníci v dolech nikdy nepracovali. Nejvíce bylo Čechů a Slováků, malé množství představovali Rusíni. Velká část horníků přišla z Německa (hlavně Vestfálska) v době tamní hospodářské krize v letech 1922–1923. Hmotné postavení dělníků nebylo příliš dobré, neboť rodina spotřebovala celou mzdu na jídlo a ošacení, případná nemoc je přivedla do bída. U každého dřevěného baráku byly zahrádky, kde krajané pěstovali brambory a zeleninu. Úspory si ukládali jen šetrní a nenároční Slováci a Rusíni. Lepší plat měli pouze skláři. Děti navštěvovaly francouzské školy, vyjadřovaly se francouzsky snadněji než česky. Spolky se scházely v českých hostincích.¹⁹⁷

i) SSSR

Vystěhovalectví do sovětského Ruska (od roku 1922 SSSR) bylo možné jen v kolektivní podobě. Bylo podporováno Komunistickou internacionálou a Mezinárodní rudou pomocí, které měly zájem o příchod zahraničních dělníků, členů komunistických stran.

Podle údajů československých obchodních misí v Moskvě, Charkově a Tiflisu (dnes Tbilisi) a jejich poboček ve Vladivostoku a Kyjevě však na území Ruska, Ukrajiny a Zakavkazska příznivé vyhlídky pro přistěhovalectví nebyly. Všude panovala velká nouze a hlad, pro velkou nezaměstnanost nebylo možné získat práci, platy byly nízké.¹⁹⁸ Pokusy o zřízení československých výrobních a zemědělských družstev, které byly podniknuty na Dálném Východě před evakuací legií v roce 1920 a na kterých se podílelo 80 rodin, byly neúspěšné: „Bylo by nerozumné, kdyby někdo z československých občanů obíral se myšlenkou vystěhovalectví na Dálný východ.“¹⁹⁹

Všechny československé spolky, které v Rusku existovaly před válkou, se rozpadly. V době revoluce 1917 vznikly nové spolky: Český spolek v Novorossijsku a Svaz jihoruských

¹⁹¹ Duch času, 14. 4. 1926.

¹⁹² Nová doba, 27. 4. 1926.

¹⁹³ Právo lidu, 1. 6. 1926.

¹⁹⁴ Právo lidu, 20. 7. 1926.

¹⁹⁵ Čech, 24. 9. 1926.

¹⁹⁶ Svoboda, 3. 8. 1926.

¹⁹⁷ NA, f. MSP, k. 3887, vicekonzulát Lille – 1. pololetí 1926.

¹⁹⁸ Tamtéž, dopis obchodní mise v Tiflisu MZV z 20. 2. 1922.

¹⁹⁹ Tamtéž, dopis konzulátu Vladivostok MZV z 19. 5. 1922.

Čechů v Melitopolu působily také jako hospodářská družstva.²⁰⁰ Českoslovenští příslušníci na Dálném východě byli sdruženi v Československém spolku Palacký ve Vladivostoku.²⁰¹

Československé úřady nepřekážely vystěhovalcům do SSSR, ale upozorňovaly, že tak emigranti činí na vlastní nebezpečí a nemohou si činit nároky na případnou bezplatnou repatriaci.²⁰² Podle odbočky obchodního zastupitelství v Kyjevě v převážné části továren na Ukrajině se nepracovalo a v ostatních pracovalo jen 20–30 % zaměstnanců. Češi své podniky (uzenárství, pivovary, cihelny, strojírný) uzavírali a odjížděli do ČSR. Postátněním velkostatků přišlo o práci mnoho jejich českých správců a ředitelů. Vzhledem k redukci úřednictva o 30–70 % ztratilo práci i mnoho Čechů. Rolníci byli zatíženi velkými daněmi, půdu, která byla zestátněna, nesměli prodat ani pronajmout. Všude panovalo bezpráví a teror.²⁰³ Obchodní mise v Charkově viděla emigraci na Ukrajinu jako „otázku budoucnosti“.²⁰⁴

Odbočka zastupitelství ve Vladivostoku požadovala, aby českoslovenští občané byli varováni před vystěhovalcím do Ruské federace. Ve Vladivostoku bylo mnoho nezaměstnaných Čechů, zvláště bývalých legionářů a bývalých válečných zajatců. Třetina zdejších Čechů požádala o reemigraci do ČSR.²⁰⁵ Odbočka upozorňovala také na nutnost „přizpůsobování všeho obyvatelstva k novým zásadám sociálním, na něž českoslovenští dělníci a řemeslníci nejsou zvyklí“.²⁰⁶ Po evakuaci legii se někteří českoslovenští příslušníci usídlili na Kamčatce, Sachalinu a severním pobřeží Ochotského moře, kde je postihly neúroda, drahota a politické čistky.²⁰⁷

Otázku československého vystěhovalcům do SSSR projednával v roce 1924 vedoucí československé obchodní mise v Moskvě Josef Girs v lidovém komisariátu zahraničních věcí a v imigrační komisi Rady práce a obrany. Sovětská vláda neměla námitek proti zemědělské emigraci na velké komplexy půdy ve středním a jižním Povolží a na jihu Ruska. České kolonie se měly stát vzorem pro ruské zemědělce. Ke kolonizaci doporučovala půdu na Kubáni ve Stavropolské gubernii. Pachtovní smlouvy uzavíraly ruské úřady s celými skupinami, a to zpravidla na 12 let. Přistěhovalci mohli dovézt bezcelně hospodářský inventář a 75 pudů osobních zavazadel²⁰⁸ (pud = 16,37 kg).

Sovětská vláda umožňovala vjezd do SSSR pouze těm skupinám, kterým dala souhlas imigrační komise Rady práce a obrany. Zmocněnci přistěhovalců museli před příjezdem uzavřít se sovětskými úřady předběžnou smlouvu. Příjezd do SSSR za účelem hledání zaměstnání považovalo československé ministerstvo zahraničních věcí za riskantní a nedoporučovalo jej.²⁰⁹

V roce 1924 tisk rozšířil informaci, že československá vláda bude podporovat vystěhovalcům do SSSR. MSP dostávalo četné dotazy zájemců, kteří projevovali přání vystěhovat se a žádali podrobné informace o možnostech nabytí půdy v SSSR. MSP však vůbec nedoporučovalo vystěhovalcům do této země.²¹⁰

Silné vystěhovalcké hnutí do SSSR vzniklo na Vsetínsku po uzavření továren firmy Thonet. O jeho vznik se zasloužily komunistické odbory Mezinárodní všeodborový svaz.²¹¹ Lidový

²⁰⁰ Tamtéž, dopis obchodní mise v Moskvě MSP z 1. 8. 1922.

²⁰¹ Tamtéž, dopis konzulátu Vladivostok MSP z 18. 7. 1922.

²⁰² Tamtéž, k. 3885, dopis MSP J. Flodrovi z 12. 1. 1923.

²⁰³ Tamtéž, k. 3887, dopis odbočky zastupitelství v Kyjevě MSP z 12. 3. 1923.

²⁰⁴ Tamtéž, dopis obchodní mise v Charkově MSP z 5. 4. 1923.

²⁰⁵ Tamtéž, dopis odbočky zastupitelství Vladivostok MSP z 5. 4. 1923.

²⁰⁶ Tamtéž, dopis odbočky zastupitelství Vladivostok MSP z 13. 7. 1923.

²⁰⁷ Tamtéž, dopis odbočky zastupitelství Vladivostok MSP z 15. 10. 1923.

²⁰⁸ Tamtéž, k. 3797, dopis zastupitelství Moskva MSP z 14. 2. 1924.

²⁰⁹ Tamtéž, dopis MZV ministerstvu pro správu Slovenska z 21. 3. 1924.

²¹⁰ Tamtéž, záznam MSP z 3. 4. 1924.

²¹¹ Tamtéž, dopis okresní správy politické Vsetín MSP z 4. 10. 1924.

komisariát práce SSSR jim přislíbil 2 400 děsjatin půdy. Pro nedostatek finančních prostředků požádali vystěhovalci ČSČK o poskytnutí zvláštního vlaku, který by dopravil 109 rodin (518 osob) k ruským hranicím.²¹² Celkové náklady na vystěhování 518 osob, včetně dopravy a na zakoupení zemědělského nářadí a nejnútějšího zařízení, byly odhadovány na milion korun.²¹³

Ale podle odbočky zastupitelství ČSR pro Ukrajinu z června 1923 podmínky „pro vystěhovalce nejsou příznivé, ani pro obchodníky, ani pro dělnictvo, nemluvě o rolnících. Ohromné daně, neupravenost obchodních poměrů a fluktuace valuty, všeobecná nezaměstnanost... vytvářejí velice nepříznivý stav.“²¹⁴ Přes taková a podobná varování z úřední strany a navzdory navrátilivším se již českým kolonistům ze Sovětského svazu, utvořilo se v letech 1923–1925 na družstevní základně několik českých a slovenských vystěhovaleckých družstev, které se skládaly nejen z rolníků, nýbrž i řemeslníků a průmyslových dělníků. Tyto skupiny hodlaly založit v SSSR československé komuny. Jen v průběhu roku 1923 podalo sovětským úřadům žádost o imigraci 13 vystěhovaleckých skupin z ČSR (1 926 osob), mj. Čechocentrum, Čechomašina, Interhelpo, Pragomašina a Reflektor.

Ti, kdo toužili po vystěhovalectví, museli komunám splatit podíly ve výši 5–10 tisíc Kč a k tomu byli většinou nuceni prodat svůj majetek. Z těchto peněz byly zakoupeny hospodářské stroje a nářadí. Po vyřízení nezbytných pasových, vstupních a průjezdních formalit byl sestaven zvláštní vlak, jenž pak ověšen rudým prapory a za zpěvu *Internacionály* odjížděl do „komunistické vlasti“.

Již v roce 1923 vyjelo do SSSR družstvo Pragomašina v počtu 53 osoby i s příslušníky rodin. Členové družstva se kvůli nesplněným slibům rozptýlili po celém Zakavkazsku, načež sondovali možnosti zaměstnání až v Cařihradu.²¹⁵

V roce 1924 Lidový komisariát zemědělství RSFSR pronajal Kladenské zemědělské komuně státní pozemky v Armavirském okruhu na Kubáni, a to bývalé sovchozy Gorbaň (850 děsjatin) a Nikolenko (350 děsjatin) na dvanáct let a devět měsíců počínaje 1. lednem 1925.²¹⁶ Definitivní smlouva měla být uzavřena až po příjezdu komuny na území SSSR. Komuna měla přijet do 15. února 1925. Vstupní vízum jim udělilo konzulární oddělení obchodního zastupitelství SSSR v Praze.²¹⁷

Rudolf Mareček, který v roce 1924 zorganizoval družstvo Interhelpo a opatřil pro ně pozemky v Turkestánu, vyjednával v roce 1925 se sovětskými úřady o pronájmu pozemků pro nově utvořená československá družstva Čechocentr a Reflektor. Pro Čechocentr získal v Povolží v Saratovské gubernii 3 727 děsjatin půdy a uzavřel smlouvu o pronájmu na třicet let.²¹⁸

Sovětská vláda kladla hlavní důraz na politickou příslušnost členů přistěhovaleckých družstev. Proto se stěhovali do SSSR především komunisté. Z ČSR se v roce 1925 přistěhovaly tři skupiny: Kladenská zemědělská komuna na Kubáň, Interhelpo do Pišpeku (nyní Biškek) v Turkestánu a Reflektor do Saratovské gubernie.²¹⁹ Podle zprávy vedoucího československého obchodního a konzulárního zastupitelství v Moskvě Josefa Girsy z května 1925, přivezla Kladenská zemědělská komuna na Kubáň různé hospodářské stroje, semena, dobytek a osela 300 děsjatin půdy. Největší potíže měla s ubytováním svých členů, protože na celém velkostatku by-

²¹² Tamtéž, dopis Přípravného výboru ve Vsetíně.

²¹³ Tamtéž, dopis okresní správy politické Vsetín ČSČK z 17. 4. 1924.

²¹⁴ Dopis odbočky zastupitelství ČSR pro USSR MZV z 26. 6. 1929. In: *Na Sibiř. Zkušenosti českých osadníků v zemi sovětu*. Praha 1943.

²¹⁵ NA, f. MSP, k. 3889, dopis J. Hrabáka z Baku zastupitelství ČSR v Cařihradě z r. 1923.

²¹⁶ Tamtéž, k. 3797, smlouva Lidového komisariátu zemědělství RSFSR a Kladenské zemědělské komuny z 27. 10. 1924.

²¹⁷ Tamtéž, dopis Lidového komisariátu zemědělství RSFSR Kladenské zemědělské komuně z 29. 10. 1924.

²¹⁸ Tamtéž, dopis zastupitelství Moskva MZV z 11. 7. 1925.

²¹⁹ Tamtéž, dopis zastupitelství Moskva MSP z 6. 1. 1926.

la jen jedna přízemní budova z cihel, která nemohla umístit všech 130 osob. Velkostatek neměl pitnou vodu. Každý člen družstva byl povinen pracovat, ale peníze za práci nikdo nedostával, zato měli společně stravování a ubytování. Pokud člen vystoupil z družstva do tří let, pozbyl nárok na vrácení členského podílu.

V květnu 1925 přijelo do Turkestánu žilinské družstvo Interhelpo. Pro družstvo nebyla připravena žádná obydlí, klimatické, sociální a kulturní poměry se úplně lišily od situace v ČSR. Za těchto poměrů řada členů se vzdala svých podílů a vrátila se do staré vlasti. Československý zástupce Josef Girska hlásil v červnu 1925 případy členů Interhelpa z Podkarpatské Rusi, kteří opustili Pišpek. Aby získali peníze na cestu do Moskvy byli nuceni prodat své šatstvo a v Moskvě žádali československé zastupitelství o peněžitou výpomoc na cestu do ČSR.

S úplným nezdarem se setkala Slovácká komuna, která vyjela koncem listopadu 1925 z Hodonína na Kavkaz v počtu 400 osob. Československá vláda povolila výpravě bezplatnou cestu vlakem na sovětské hranice. Po příjezdu na Kavkaz vedoucí této skupiny komunistů, několikrát trestaný a z Hodonína vypovězený Jakub Hřebačka, zanechal ostatní bez peněz a potravin a zmizel. Hospodářské stroje jim sovětské úřady odebraly.²²⁰

Družstvo Čechocentr se rozešlo již před odjezdem. Nereálné bylo i umístění českých horníků z Německa.²²¹

Smlouvy o pronájem půdy byly uzavírány s lidovými komisariáty zemědělství svazových republik a musely být schváleny imigrační komisí Rady práce a obrany. Právním podkladem přistěhovalectví byl dekret Rady lidových komisařů o zemědělské imigraci, který ukládal vytvořit zvláštní pozemkový fond pro potřebu zahraničních přistěhovalců k pozvednutí zemědělské výroby. Politické napětí mezi SSSR a ČSR vyvolalo v roce 1926 zákaz příjezdu do SSSR dalších československých skupin, který vydala sovětská vláda.

Ukázalo se, že ženy projevují mnohem menší přízpůsobivost a trpělivost než muži. Nespokojenost s novým prostředím vyvolávala hašteření a osobní neváživost. Některým komunám chybělo odborné vedení. Citelný byl nedostatek lékařské pomoci, negativně působila změna podnebí. Jednotlivé komuny neměly žádné vzájemné spojení, a to díky velkým vzdálenostem. Podle československých úřadů, „úspěšné provedení imigrační akce do SSSR přineslo by nesmírný prospěch našemu průmyslu, neboť sovětská vláda bedlivě si všímá technické výzbroje vystěhovaleckých družstev“.²²² Československá vláda měla odstranit příčiny překážející dalšímu vystěhovalectví do SSSR.

Vystěhovaleckou výpravu do SSSR chystali v roce 1926 také komunisté z Postřelmova na Zábřezsku na severní Moravě, kteří se chystali do Turkestánu. Vystěhovalectví bylo povzbuzováno dopisy některých vystěhovalců, kteří vychvalovali poměry v SSSR. Člen Interhelpa Stejskal z Brna psal místopředsedovi stranické buňky v Žabovřeskách: „Lepší si nelze přát! Doma jsme neviděli kousek masa půl roku a zde jej máme třeba 3 kg každý den. Děti umírají, protože jim matky dávaly mnoho masa.“²²³

Na základě výpovědi družstevníků, kteří z Interhelpa odešli, vyslal správce zastupitelství ČSR v Moskvě Josef Girska svého obchodního přidělence J. Vybírala do Pišpeku, aby na místě prostudoval poměry družstva. Z jeho zprávy z listopadu 1926 vyplynulo, že přistěhovalci bydleli ve 13 přízemních cihlových domech. Každý domek měl čtyři pokoje a kuchyň. Místo postelí spali na dřevěných deskách. Šaty měli pověšeny na stěnách, nádobí bylo na polici, nábytek neměli, podlahy byly hlíněné.

²²⁰ Kurýr, 14. 1. 1926.

²²¹ NA, f. MSP, k. 3885, dopis MZV MSP z 27. 3. 1926.

²²² Tamtéž, k. 3797, dopis Policejního ředitelství Praha MSP z 1. 4. 1926.

²²³ Rovnost, 17. 1. 1926.

Svobodní měli dostávat devět rublů týdně, ženatí 11, ženatí s jedním dítětem 12, se dvěma dětmi 13,5 rublu. Ve skutečnosti dostávali v důsledku finančních obtíží družstva jen 2 rubly týdně, což vedlo k nespokojenosti. Nedostatečná strava způsobovala špatný zdravotní stav družstevníků, stejně jako nezvyklá 50–60 °C vedra a nepřevařená voda z horských potůčků. Mnoho osob onemocnělo úplavicí. Změna klimatu působila zejména na dětský organismus. V roce 1925 zemřelo 13 dětí, v roce 1926 pět. Komuna nezůstala ušetřena ani malárie, která vedla k úmrtí pěti osob. Vyskytly se i případy tyfu a spály.

V závěru jedné zprávy upozorňoval obchodní přidělenec na liknavost v rozhodování vedení družstva a časté hádky: „Ozdravení poměrů v družstvu lze si představit pouze tehdy, až organizace jeho bude postavena na soukromo-podnikatelský princip.“²²⁴

j) ostatní Evropa

Hospodářské poměry vedly v polovině 20. let 20. století ve všech státech k ochraně domácí pracovní síly před cizinci. V Německu, Rakousku a Maďarsku byli českoslovenští příslušníci vypovídáni z práce. Také ve Francii rostl odpor proti cizincům.²²⁵

Krajané v Německu trpěli hospodářským rozvratem, který byl důsledkem porážky v první světové válce. Na počátku roku 1924 zaslalo ministerstvo zahraničních věcí konzulátu v Kolíně nad Rýnem 250 tisíc Kč pro 1 354 rodiny (5 616 osob) českých a slovenských dělníků v Porúří. Zásadou ministerstva bylo udržet krajanů na místě s tím, že „touha po návratu do vlasti, dnes skoro všeobecná, znenáhla pomine, jakmile bude vyhlídka na zaměstnání.“²²⁶ Reemigrace z Německa měla být prováděna jen v krajních případech.

Český spolek v Hambornu vyjádřil obavy, co se stane s penzijními vklady krajanů, podle kterých „válečná doba inflační nás přímo uvedla na pokraj zkázy“.²²⁷ Zhoršující se sociální poměry vedly k radikalizaci. Jednota zahraničních Čechoslováků v Ickern psala generálnímu konzulovi ČSR v Kolíně nad Rýnem dr. Kopeckému, že „jsme zbaveni bez vlastní viny veškerých práv člověka a občana... Bída mezi námi je hrozná a doufáme, že pro nějakou peněžní částku by naše republika bankrot nebyla.“²²⁸ O prezidentu Masarykovi se vyjádřili, že „on tím vinen není, že to snad všechno vidí v duhových barvách, bez toho mu čeští optikové vsadili do brejlí taková skla, aby všechnu tu českou bídu viděl v těch nejlepších barvách“. Podle předsedy spolku Jana Němečka, „ministr Beneš za cestu do Londýna tam a zpět dostane 480 tisíc korun a vyslanec v tom samém městě má měsíčně 47 tisíc korun, pak není divu, že nás čeká žebrácká hůl“. Sociálnědemokratickému ministru sociální péče G. Habrmanovi krajané doporučovali, „aby se nechal prohlédnout od některého dobrého chirurga (sic!), možná by ho doporučil do Kosmonos anebo Dobřan (psychiatrické léčebny – pozn. J. V.), tam by se lépe hodil a ne jako ministr“.

V rezoluci přijaté na schůzi nezaměstnaných 22. listopadu 1925 a konferenci československých spolků v Porýní 29. listopadu 1925 účastníci požadovali ze strany ČSR pravidelnou podporu ve výši 15–20 DM na rodinu. V obvodu generálního konzulátu v Kolíně nad Rýnem žilo, podle jeho údajů, 260 krajanů.²²⁹

Československý konzulát v Norimberku, v jehož obvodu žilo 800 Čechoslováků, upozorňoval na stálý růst nezaměstnanosti, která se za poslední dva měsíce roku 1925 zvýšila čtyři-

²²⁴ Dopis zastupitelství Moskva MZV z 13. 11. 1926. In: *Na Sibiř*. Praha 1943.

²²⁵ Národní práce, 28. 3. 1926.

²²⁶ NA, f. MSP, k. 3885, zpráva MSP z 5. 1. 1924.

²²⁷ Tamtéž, dopis spolku Hamborn MSP z 29. 11. 1925.

²²⁸ Tamtéž, dopis Jednoty zahraničních Čechoslováků v Ickern generálnímu konzulovi v Kolíně nad Rýnem ze 7. 12. 1925.

²²⁹ Tamtéž, dopis generálního konzulátu v Kolíně nad Rýnem MSP z 12. 12. 1925.

krát.²³⁰ Byli to právě příslušníci neněmeckých národností, jmenovitě Češi, kdo byli mezi prvními nezaměstnanými. V této souvislosti československý vzdělávací spolek *Probuzení* v *Hattingu* požadoval diplomatické uznání SSSR *de iure*, „ježto zde v těchto kapitalistických státech se vyhazuje dělnictvo na dlažbu“.²³¹

Propouštění českých dělníků v Porúří začalo v červenci 1925. Mezi propuštěnými byli dělníci, kteří v Německu pracovali 10–20 let. Jen v Hambornu mělo být propuštěno 200 krajanů. Zdejší horníci proto uvažovali o emigraci do SSSR, kde chtěli nalézt práci.²³²

Nejvíce postižení nezaměstnaností byli horníci, kteří dostávali podporu v nezaměstnanosti jen po dobu šesti měsíců. Delegáti československých spolků ve Vestfálsku na konferenci konané v Lünen-Süd 7. února 1926 požadovali, aby MSP poskytlo podporu nezaměstnaným krajanům a aby získané nároky na penzijní, starobní, invalidní a úrazové pojištění byly vypláceny i po jejich reemigraci do ČSR.²³³ Také Jednota československých spolků v cizině upozorňovala, že počet nezaměstnaných krajanů v Německu stále roste, a požadovalo pro ně podporu ve výši 10 mil. Kč.²³⁴ Jednota žádala uznat SSSR, aby se tak otevřela cesta vystěhovalcům do této země.

Čeští živnostníci ve Vídni byli po první světové válce postiženi reemigrací části rakouských Čechů do ČSR. Postižen byl také český tisk, s výjimkou sociálnědemokratických *Dělnických listů*.²³⁵ Ve 20. letech díky školskému spolku *Komenský* vzniklo, vedle 14 veřejných českých obecných škol vydržovaných městem Vídní (85 tříd s 2 230 dětmi), pět soukromých obecných škol s 1 616 dětmi, reálné gymnázium s 922 žáky, reálka s 344 žáky a průmyslová škola dívcí s 111 žáky. Dále *Komenský* vydržoval dvanáct mateřských škol a na venkově 15 jazykových škol s 913 dětmi.²³⁶

Nadále se rozvíjel český spolkový život. Organizací sociální péče bylo České srdce s 23 odbočkami ve Vídni a 16 na venkově a deseti tisíci členy. Tělovýchovu a sport pěstovaly TJ *Sokol*, *Orel*, *Dělnické tělovýchovné jednoty*, *SK Slovan*, *Slavie* a *Moravia*. Centrální organizací rakouských Čechů byla *Menšínová rada*. Celkem působilo v Rakousku 300 českých spolků,²³⁷ a to nejen ve Vídni, ale např. i ve Štýrském Hradci, kde působil krajanský spolek *Praha*. Hodně krajanů pracovalo i v okolí *Lince*.²³⁸ Do *Horních Rakous*, kde byly levně na prodej zemědělské usedlosti, a to i za československé koruny, se stěhovali rolníci ze západních Čech.²³⁹

I v polovině 20. let pokračovala reemigrace československých příslušníků z Rakouska do ČSR. Během roku 1926 reemigrovalo 1 586 osob, a to nejen české, ale i německé národnosti.²⁴⁰

Podle zpráv československých konzulátů, vyhlídky na vystěhovalectví do Polska byly malé. V první polovině 20. let přetrvávala národnostní nevraživost vůči Čechům jako následek konfliktu o *Těšínsko*. Ten vedl také k poměrně silné reemigraci československých příslušníků z Polska, hlavně *Haliče*, do ČSR. Jen z obvodu konzulátu v *Krakově* se do 30. března 1922 odstěhovalo 2 604 osoby, z toho 1 593 Češi.²⁴¹

²³⁰ Tamtéž, k. 3887, dopis konzulátu Norimberk MSP z 20. 12. 1925.

²³¹ Tamtéž, k. 3885, dopis spolku *Probuzení* v *Hattingu* MSP z 19. 1. 1926.

²³² Tamtéž, dopis generálního konzulátu v Kolíně nad Rýnem MSP z 29. 1. 1926.

²³³ Tamtéž, dopis delegátů československých spolků ve Vestfálsku z 26. 2. 1926.

²³⁴ Tamtéž, dopis Jednoty československých spolků v cizině MSP z 19. 3. 1926.

²³⁵ *Československý deník*, 4. 1. 1926.

²³⁶ *České slovo*, 17. 1. 1926.

²³⁷ *Pozor*, 6. 9. 1926.

²³⁸ *Věstník československý*, 26. 11. 1926.

²³⁹ NA, f. MSP, k. 3798, dopis MV MSP z 28. 8. 1925, dopis vyslanectví Vídeň MZV ze 7. 10. 1925.

²⁴⁰ Tamtéž, k. 3889, dopis generálního konzulátu Vídeň MZV z 5. 2., 3. 6., 7. 8. a 9. 11. 1926.

²⁴¹ Tamtéž, k. 3888, dopis konzulátu *Krakov* MSP z 11. 4. 1922.

V obvodu konzulátu Lvov, který zahrnoval vojvodství Lvov, Stanislav a Tarnopol, žili mj. čeští zemědělci, a to na různých pozicích: jako nájemci nebo majitelé velkostatků, lesníci či hospodářští úředníci.²⁴² Ve východní Haliči nejvíce československých příslušníků působilo jako úředníci v průmyslových závodech. Podle československého konzulátu ve Lvově zde bylo 87 úředníků, 25 ředitelů, 23 makléřů, 30 obchodníků, 17 zámečníků, 15 inženýrů, 11 sládků, 11 lesníků, 11 studujících, příslušníků ostatních povolání bylo 206, žen v domácnosti 108 a 20 dětí.²⁴³

V obvodu konzulátu Krakov žilo 1 127 československých příslušníků, z toho 194 úředníků, 183 obchodníci, 171 horníků, 53 studenti, 40 služek, 36 ošetřovatelek, 20 hospodyň, 58 penzistů, 29 dílovedoucích, 15 inženýrů, 12 ředitelů továren, 15 dělnických dozorců, 17 soukromníků, 14 řezníků, devět rabínů, čtyři velkostatkáři, pět prokuristů a jeden továrník.²⁴⁴

Český spolkový život utrpěl značně první světovou válkou. Čelní varšavští předáci reemigrovali do ČSR a zůstali zde jen dělníci.²⁴⁵ V Poznani a Krakově české spolky nebyly.²⁴⁶ Ve Lvově sice existovala Česká beseda, ale v této době byla bez vedení.²⁴⁷

Přistěhovalectví do Velké Británie bylo regulováno zákonem z roku 1921 zakazujícím příjezd všem cizincům, kteří měli v úmyslu založit si v zemi existenci.²⁴⁸ Také vyhlídky na vystěhovalectví do britských dominií a kolonií byly nepříznivé.²⁴⁹ V květnu 1926 se v Londýně konala konference Socialistické internacionály, která se zabývala otázkou mezinárodní úpravy přistěhovalectví a vystěhovalectví.²⁵⁰

Také vystěhovalectví do Švýcarska bylo téměř nemožné vzhledem ke krizi a nezaměstnanosti. K naturalizaci byl nezbytný pětiletý pobyt v zemi. České spolky působily v polovině 20. let v Bernu, Basileji, Ženevě, Lousanne, Curychu, Lucernu, Šafhůzách (Schaffhausen) a Svatém Havlu. České školky existovaly v Curychu, Ženevě a Bernu.²⁵¹ Vyslanectví v Bernu upozorňovalo na to, že švýcarští Češi se velmi rychle odnárodňovali. Děti neovládaly český jazyk, druhá generace vystěhovalců se odcizila z 90 %, třetí generace úplně. Pokusy o udržení českých mateřských škol v Curychu a Bernu byly neúspěšné.²⁵² Největší spolek Svatopluk Čech v Curychu měl 50 členů, ač ve městě a okolí žilo 1 989 Čechů.²⁵³

Hospodářská krize vedla mnohé československé kolonisty v Dánsku k reemigraci do ČSR. Českoslovenští příslušníci se museli naučit dánsky. První generace udržela svou národnost, děti ale navštěvovaly dánskou školu. Po 15 letech mohli být naturalizováni. Československé příslušníky v Dánsku podporoval spolek Slovan v Kodani.²⁵⁴

Vystěhovalci do Švédska museli mít místo zajištěno před příchodem do země. Každý uchazeč o práci musel mít kromě víza ještě povolení k práci.²⁵⁵ Českoslovenští vystěhovalci byli rozptýleni po celé zemi a nikde netvořili celistvější skupinu. Jejich děti navštěvovaly švédské školy.²⁵⁶

²⁴² Tamtéž, zpráva konzulátu Lvov z 5. 7. 1922.

²⁴³ Tamtéž, zpráva konzulátu Lvov z 3. 4. 1923.

²⁴⁴ Tamtéž, zpráva konzulátu Krakov za rok 1923.

²⁴⁵ Tamtéž, dopis vyslanectví Varšava MSP z 3. 8. 1922.

²⁴⁶ Tamtéž, dopis konzulátu Poznaň MSP z 8. 6. 1922; dopis konzulátu Krakov MSP z 1. 7. 1922.

²⁴⁷ Tamtéž, dopis konzulátu Lvov MSP z 19. 6. 1922.

²⁴⁸ Tamtéž, k. 3887, dopis konzulátu Londýn MSP z 23. 1. 1925.

²⁴⁹ Tamtéž, k. 3886, dopis MZV MSP z 13. 1. 1922.

²⁵⁰ Právo lidu, 6. 3. 1926.

²⁵¹ NA, f. MSP, k. 3888, dopis vyslanectví Bern MSP z 2. 2. 1925.

²⁵² Tamtéž, dopis vyslanectví Bern MSP z 5. 10. 1926.

²⁵³ Tamtéž, dopis konzulátu Curych MSP z 2. 3. 1922.

²⁵⁴ Tamtéž, dopis vyslanectví Kodaň MSP z 24. 4. 1922.

²⁵⁵ Tamtéž, zpráva vyslanectví Stockholm ze 3. čtvrtletí 1926.

²⁵⁶ Tamtéž, dopis vyslanectví Stockholm MSP ze 17. 2. 1925.

V Norsku byli na počátku 20. let 123 českoslovenští přistěhovalci, z nichž 91 bylo narozeno v ČSR.²⁵⁷

k) Asie

Na asijském kontinentu příznivé podmínky pro vystěhovalce nebyly. Relativní výjimkou byla Palestina, kam po vydání Balfourovy deklarace směřovala židovská emigrace. Na počátku 20. let 20. století zde žilo asi 800 československých státních příslušníků, většinou ze Slovenska. Proto také územně příslušné vyslanectví v Káhiře požadovalo zřízení efektivního konzulátu v Jeruzalémě, jehož zřízení bylo přislíbeno na druhou polovinu roku 1925.²⁵⁸

V Persii se cizinci nemohli stát vlastníky pozemků, a proto tato země vystěhovalce nepřitahovala.²⁵⁹

Přistěhovalci neexistovali ani do Britské Indie, kde pro ně nebyly žádné předpoklady. Československých příslušníků zde bylo velmi málo, šlo většinou o německé a maďarské obchodníky, kteří pracovali u německých firem Siemens, AEG, IG Farben, švýcarské firmy Völkert Brothers z Winterthuru a francouzské firmy L. Dreyfus z Paříže. Československé spolky v Indii neexistovaly.²⁶⁰

V Číně existovaly československé kolonie v Peking a Tiencin, ale vyhlídky na stěhování do této země nebyly.²⁶¹ Zdejší Češi byli buď úplně nemajetní (podomní prodáváci, tuláci) nebo málo majetní (hudebníci, řemeslníci). Působilo zde také několik československých architektů a lékařů. V Šanghaji bylo 111 československých příslušníků, z toho 70 Čechů a Slováků. U úředníků a obchodníků byla vyžadována znalost několika jazyků.²⁶²

V roce 1923 přijelo do Číny 31 československých příslušníků, z toho 20 Čechů a Slováků. Podmínky pro přistěhovalce se velice zhoršily vzhledem k přílivu uprchlíků z Ruska, což vedlo ke vzrůstu cen bytů a životních potřeb. Čínská víza byla poskytována pouze osobám, které se mohly prokázat pracovní smlouvou se zdejším zaměstnavatelem.²⁶³ Levná čínská pracovní síla zcela vylučovala československou participaci na zemědělství také v Mandžusku, kde byl největší příliv ruských běženců.²⁶⁴

Celkem žilo v polovině 20. let 20. století v Číně 450 československých občanů, a to nejvíce v Mandžusku, kde v Charbinu 250 osob zřídilo Československý podpůrný a vzdělávací spolek. Menší kolonie byly v Peking a Tiencin a na některých stanicích čínské východní dráhy. Jednotlivci žili také v Mongolsku a čínském Východním Turkestánu (Sin-tiang). V Mandžusku se usadilo několik českých emigrantů z Ruska. Podle sociálního složení žilo v Číně nejvíce strojníků (40), úředníků (39) a obchodníků (33). Po válce 25 osob reemigrovalo do nově vzniklé ČSR.²⁶⁵

Naprosto nedostupnou zemí pro imigranty bylo Japonsko, protože země byla přelidněna a trvala zde značná nezaměstnanost. V Japonsku pracovali pouze tři českoslovenští strojníci, československé spolky zde nebyly.²⁶⁶

²⁵⁷ Tamtéž, dopis vyslanectví Stockholm MSP z 25. 8. 1926.

²⁵⁸ Tamtéž, k. 3898, dopis vyslanectví Káhira MSP z 24. 11. 1924; dopis MZV MSP z 12. 5. 1925.

²⁵⁹ Tamtéž, dopis konzulátu Bombay MZV z 24. 8. 1926.

²⁶⁰ Tamtéž, dopisy konzulátu Bombay MSP z 15. 6. 1922, 17. 9. 1925 a 22. 9. 1926.

²⁶¹ Tamtéž, dopis delegáta ČSR v Peking MSP z 23. 7. 1922.

²⁶² Tamtéž, dopis důvěrníka československé vlády v Šanghaji MSP z 19. 9. 1922.

²⁶³ Tamtéž, dopis důvěrníka československé vlády v Šanghaji MSP z 18. 7. 1923.

²⁶⁴ Tamtéž, dopis důvěrníka MZV v Charbinu MSP z 1. 4. 1924.

²⁶⁵ Tamtéž, dopis delegáta ČSR v Peking MSP z 3. 1. 1926.

²⁶⁶ Tamtéž, dopisy vyslanectví Tokio MSP z 24. 7. 1922 a 9. 4. 1925; dopis MZV MSP z 5. 6. 1924.

V Holandské východní Indii žilo asi 300 československých příslušníků roztroušených na plantážích a stavbách. Čechoslováci zde pracovali jako inženýři ve státní službě, vojenští lékaři, mechanici, elektrotechnici, strojnici u těžařských podniků a v cukrovarech, námořníci u lodních společností i hudebníci. Holandské úřady se snažily omezit vystěhovalectví do Holandské východní Indie. Cizinec si musel do dvou měsíců nalézt odpovídající zaměstnání. Vyhlídky zde nebyly pro zemědělce a řemeslníky z Evropy vzhledem k tamnímu klimatu a konkurenci Číňanů.²⁶⁷

I) Afrika

Ani Afrika nepředstavovala nejvhodnější terén pro československé vystěhovalectví. Soutěž evropských pracovních sil zde byla vyloučena. Nepatrná egyptská kolonie 250 československých státních příslušníků byla z 9/10 německé národnosti. Vystěhovelec musel zvládat francouzštinu, případně angličtinu a italštinu. Vyhlídky zde byly pouze pro služebné, zvláště kuchařky. Živnostníci potřebovali velký kapitál.²⁶⁸ Pracovní smlouva měla obsahovat přesné stanovení práv a nároků zaměstnanců. Zaměstnavatel nesl cestovní náklady z Evropy do Egypta a po dvou letech zpět. Např. Barbora Maislová z Karlových Varů, byla najata jako vychovatelka do Chartúmu v Anglo-egyptském Súdánu. Pro špatné zacházení nakonec utekla ke katolické misii a žádala o repatriaci do ČSR.²⁶⁹ V polovině 20. let 20. století měla československá kolonie již 400 osob. Češi v Alexandrii uspořádali schůzi na protest proti tomu, že egyptská vláda se rozhodla považovat Čechoslováky v Egyptě za zbavené kapitulačních práv, což byly výsady evropských mocností, které jejich občanům zaručovaly různé výhody. Protestní petici zaslali československé legaci v Káhiře.²⁷⁰

Cestující do Habeše museli při vstupu na loď v Port Saidu předložit povolení habešské vlády a složit 24 egyptské funty (3 600 Kč) jako garanci, že nebudou v případě nevpuštění do země na obtíž lodní společnosti. Habešská vláda totiž činila přistěhovalcům značné překážky. Vláda i obyvatelstvo zaujímali vůči cizincům, kteří nesměli být majiteli půdy, nepřátelský postoj.²⁷¹ Řemeslníci mohli počítat s odbytem jen v omezeném okruhu vyšších habešských úředníků a nevelkém okruhu cizinců. Příznivé podmínky byly pouze pro zedníky, tesaře a lékaře. Jednotliví Češi se nacházeli ve městech –Addis Abebě, Hareru a Dire Dawa.²⁷²

V Addis Abebě bylo 16 Čechoslováků, kteří ale mezi sebou vedli finanční spory. V dalších městech žilo 31 Čechoslováků. Nedostatkem přistěhovalců byla neznalost francouzštiny a malý kapitál.²⁷³

Mezi přistěhovalci v Habeši vládla nespokojenost, protože zde bylo draho, výdělky malé a poměry neuspořádané. Zemědělci neměli vyhlídek, protože ceny obilí byly směšně nízké a doprava na trh velmi nesnadná. Zemědělství dělníci nemohli soutěžit s levnou domácí pracovní silou. Řemeslníci měli velkou domácí konkurenci. Pro inteligenci nebyla vůbec žádná perspektiva.²⁷⁴

Také vyhlídky na umístění v italských koloniích Tripolsko, Kyrenaika, Eritrea a Somálsko byly velmi skrovné. V první řadě dávali přednost petentům italského původu.²⁷⁵

²⁶⁷ Tamtéž, dopis konzulátu Batavia MSP z 20. 9. 1926.

²⁶⁸ Tamtéž, dopis konzulátu Alexandrie MSP ze 16. 2. 1922.

²⁶⁹ Tamtéž, dopis vyslanectví Káhira MZV z 29. 5. 1924.

²⁷⁰ Národní listy, 28. 12. 1926.

²⁷¹ NA, f. MSP, k. 3888, dopis vyslanectví Káhira MZV ze 14. 8. 1924.

²⁷² Tamtéž, memorandum ruského charge d'affaires v Habeši z let 1914–1919 N. I. Vinogradova z 28. 8. 1924.

²⁷³ Tamtéž, zpráva L. Kalvody z Addis Abeby z 29. 1. 1925.

²⁷⁴ Tamtéž, informace MSP z 8. 7. 1924.

Francouzská vláda ráda viděla československé techniky v Alžírsku, Tunisku a Maroku.²⁷⁶ Možnosti pro usazování rolníků v severní Africe nebyly, přistěhovalec musel mít poměrně značný kapitál. Výhody pro kolonisty platily hlavně pro Francouze.²⁷⁷ V Maroku půda patřila jednotlivcům, kmenům nebo osadám, volné půdy byl nedostatek. Nebylo lze doporučit ani stěhování řemeslníků a dělníků.²⁷⁸

Imigrační zákon z roku 1913 dovozoval příjezd do Jihoafrické unie cizím příslušníkům, kteří prokázali, že mají zajištěno zaměstnání nebo větší částku peněz (100–120 liber). Vyhledky na zaměstnání neměli nádeníci, malé možnosti byly pro řemeslníky a kvalifikované dělníky, neboť průmysl nebyl rozvinut. Zemědělec potřeboval dva tisíce liber k zakoupení půdy, nutným stavbám, pořízení mrtvého a živého inventáře a na výživu pro první rok.²⁷⁹

Čechů s Slováků bylo asi sto osob, nejvíce v Transvaalu (Johannesburg) a Kapsku (Kimberley). Zaměstnávali se obchodem, řemesly, pracovali jako dělníci na diamantových polích Kapska a Transvaalu. Nezbytné byly pevné zdraví, iniciativa, pracovitost, nenáročnost a jazykové znalosti. Cesta z Evropy byla drahá, lístek II. třídy z Anglie do Kapského Města stál 25–30 liber, cesta trvala 18–24 dní, strava na lodi byla dobrá.²⁸⁰

Jihozápadní Afrika, která byla mandátním územím Jihoafrické unie, mohla poskytovat možnosti i pro československé zemědělské přistěhovance. Žilo zde dvacet tisíc Evropanů, z toho polovina Němců, kteří měli také poloviční zastoupení v Zákonodárném sboru.²⁸¹

Podkladem pro přistěhovalectví do Jižní Rhodesie byla písemná smlouva uzavřená v Londýně mezi imigrantem a zmocněncem jiohrhodeské vlády. Přistěhovalec se přihlásil v Salisbury na ministerstvu zemědělství, které zařídilo jeho přidělení k některému ze spolehlivých farmářů na zkušenou po dobu jednoho roku. Poté mohl žádat o koupi státního pozemku, a to maximálně tři tisíce akrů (5–10 šilinků za akr) nebo koupit pozemek od soukromého majitele. Přistěhovalec musel mít v hotovosti kapitál ve výši asi dva tisíce liber.²⁸²

m) Oceánie

V první polovině 20. let přistoupila k regulaci přistěhovalectví také vláda Australského svazu. Rozhodla se omezit počet víz pro přistěhovance z Řecka, ČSR a Albánie na sto měsíčně. Přistěhovalec musel mít při příchodu do země 40 liber šterlinků.²⁸³ Austrálie přijímala v tomto období z ČSR ročně jen 300 osob, proto nemělo vystěhovalectví masovější charakter. Pracovali na farmách, při zpracování dřeva, v dolech, jako nádeníci v přístavech. Mezi přistěhovanci byli i Slováci z Království SHS. Od roku 1928 existoval v Sydney Československý kroužek.²⁸⁴

Velkou pozornost v ČSR vzbudily možnosti vystěhovalectví do Francouzské Oceánie. Guvernér této kolonie sídlící v Papeete na Tahiti vyjádřil přesvědčení, že Čechoslováci „pracovití a dobrého chování našli by užitečné zaměstnání na našich ostrovech“.²⁸⁵ MSP se zásadně nestavělo proti zakládání československých kolonií v Oceánii. Kolonizace byla ponechávána sou-

²⁷⁵ Tamtéž, dopisy vyslanectví Řím MSP z 1. a 8. 8. 1924.

²⁷⁶ Tamtéž, dopis vyslanectví Paříž MSP z 31. 7. 1924.

²⁷⁷ Tamtéž, zpráva MSP o vyhlídkách pro československé vystěhovance v Tunisku a Alžírsku – 1924.

²⁷⁸ Tamtéž, dopis konzulátu Marseille MSP ze 17. 11. 1924.

²⁷⁹ Tamtéž, dopis konzulátu Londýn MSP z 1. 12. 1924.

²⁸⁰ Tamtéž, dopis konzulátu Kapské Město MSP z 15. 10. 1926.

²⁸¹ Tamtéž, dopis konzulátu Kapské Město MSP z 26. 10. 1926.

²⁸² Tamtéž, dopis konzulátu Kapské Město MSP ze 16. 11. 1926.

²⁸³ Tamtéž, k. 3799, dopis předsedy vlády Australského svazu konzulovi Království SHS v Sydney z 24. 12. 1924.

²⁸⁴ *Sprievodca slovenským zahraničím*. c. d., s. 22.

²⁸⁵ NA, f. MSP, k. 3798, dopis guvernéra Francouzské Oceánie konzulátu ČSR v Marseille z 22. 12. 1924.

kromě podnikavosti, o povolení ke zjednávání osadníků bylo nutno požádat MSP, které bylo povinno zjistit jaká opatření byla učiněna na ochranu vystěhovalců po stránce zdravotní, sociální a hospodářské. Vystěhovalecký zákon obsahoval sankce na rozšiřování zpráv o poměrech v cizí zemi způsobem, který by mohl vyvolat vystěhovalecké hnutí, kdyby zprávy nespočívaly na věrohodném podkladě.²⁸⁶

Mnoho lidí se rozhodlo k odjezdu na Tahiti na základě článků v Lidových novinách, v nichž byly příznivým způsobem líčeny tamní poměry.²⁸⁷ Hlavní postavou českého přistěhovalectví na Tahiti byl ing. Miloš Řivnáč, který získal opční právo na 14 tisíc ha tamní půdy.

Přistěhovalci zjistili, že přítomní Češi byli rozděleni do dvou skupin: jedna kolem ing. Řivnáče, druhá kolem H. Hladíka. Obě skupiny podávaly československým úřadům protichůdné zprávy. Hladík zajistil údajně bezcennou koncesi na nehostinných ostrovech Markézy. Podle jednoho z vystěhovalců, „všude našemu československému lidu pro jeho mírnou povahu, pracovitost, vytrvalost, dodržování závazků, před domorodými Čiňany dávají přednost. Češi při práci hrají vždy prim vzhledem na nepatrný výkon domorodých dělníků“.²⁸⁸

V listopadu 1925 byl v Papeete založen Podpůrný svaz Čechoslováků ve Francouzské Oceánii, který měl krajanům pomáhat jak hmotně, tak i morálně.²⁸⁹

Proti tomuto spolku, který sdružoval 18 Čechoslováků z 33 přítomných na Tahiti, se postavila druhá skupina, která upozorňovala MSP na Řivnáčovy „rejdy a škody, které tu působí československému státu“.²⁹⁰ Tvrdila, že Řivnáč na Tahiti „vůbec žádnou půdu nemá a neměl, má jen spoustu dluhů a divnou pověst... Lidé, neznající francouzského jazyka, jsou úplně v rukou Řivnáče a našel-li přece někdo místo bez jeho svolení, znemožnil jej tím, že šel k zaměstnavateli a tam varoval, jako úřední osoba ČSR, že je bolševik.“

Výnosem guvernéra M. Riveta byly schváleny stanovy Řivnáčova spolku pod upraveným názvem Asociace Čechoslováků v Oceánii. Ta sdružovala 64 Čechoslováky. Navázala jednání s Francouzskou fosfátovou společností, která byla ochotna zaplatit Asociaci za každého dělníka tisíc franků. Nabízela celkem 400 pracovních míst.²⁹¹ Asociace kritizovala konkurenční markézský projekt s tím, že pozemky na Markézách jsou neobdělané a musí být napřed vyčištěny.²⁹²

Jeden z vystěhovalců upozorňoval na řevnivost mezi tamními Čechy a uváděl, že „nelze žítí mezi těmito lidmi“.²⁹³ Podle autora jiného dopisu, „vystěhovalectví na Tahiti znamená odhodlat se k několikaleté, zpočátku dosti tvrdé práci“.²⁹⁴

Skupina kolem H. Hladíka dala podnět k založení Francouzsko-československé společnosti v Paříži, která měla v úmyslu usadit kolonisty z ČSR na tisíce ha půdy. Proti tomu Asociace zrazovala od této kolonizace, poukazovala na nevhodnost půdy a vychvalovala vyhlídky dělníků u Francouzské fosfátové společnosti.²⁹⁵

Francouzsko-československá společnost vlastnila pozemky na ostrově Nuku Hiva (Markézy), které jí byly koncedovány francouzskou vládou. Kolonisté, kteří se chtěli zapojit do činnosti společnosti museli disponovat minimálně deset tisíci franků.²⁹⁶ Společnost odhadovala náklad

²⁸⁶ Tamtéž, k. 3898, dopis konzulátu Marseille ing. M. Řivnáčovi v Mohatea (Tahiti) z 30. 10. 1924.

²⁸⁷ Tamtéž, k. 3799, protokol Policejního ředitelství Praha s F. Brojníkem z 23. 10. 1925.

²⁸⁸ Tamtéž, dopis U. F. Matějce z Papeete předsedovi EÚ MAP R. Pilátovi z 5. 11. 1925.

²⁸⁹ Tamtéž, dopis Podpůrného svazu EÚ MAP z 11. 11. 1925.

²⁹⁰ Tamtéž, dopis L. Přivětivého MSP z 12. 12. 1925.

²⁹¹ Tamtéž, dopis Asociace MZV ze 14. 12. 1925.

²⁹² Tamtéž, dopis Asociace MZV z 23. 12. 1925.

²⁹³ Tamtéž, dopis Asociace MSP ze 4. 2. 1926.

²⁹⁴ Tamtéž, dopis M. Hladíka A. Krejčímu v Hradci Králové z 10. 2. 1926.

²⁹⁵ Tamtéž, informace MSP o Tahiti z 12. 2. 1926.

²⁹⁶ Tamtéž, dopis Společnosti francouzsko-československé G. Adamovi v Meranu z 15. 3. 1926.

na celkovou režii při obdělávání 10 ha na 500 franků na hektar po dobu tří let. Za kulturu, dávající nejrychlejší výsledky, byla považována bavlna.²⁹⁷

Společnost obvinila ing. Řivnáče, že láká lidi na Tahiti podvodnými informacemi pod heslem „Musím lhát, abych sem lidi dostal.“²⁹⁸ Vícekonzul E. Hajný charakterizoval Řivnáče následujícími slovy: „Je velmi schopný, podnikavý člověk, ve společnosti oblíbený, nestálý, vrtkavý a nedovede projekt k uskutečnění. Každý jeho podnik ztroskotá. Nedovede hospodařit. Pobyt Řivnáče ve Francouzské Oceánii nebude mít dlouhého trvání, poněvadž svým finančním závazkům dostátí nemůže“.²⁹⁹ Guvernér Oceánie hodnotil Řivnáče velmi příznivě, jeho prostřednictvím usiloval o evropskou kolonizaci. Řivnáčův projekt v údolí papeenoském se 14 tisíci ha za 600 tisíc franků však skončil nezdarem. Kolonisté se měli stát akcionáři, složit 700 franků a dostali by podíl 10 ha. Pro první dobu by potřebovali značné prostředky k vyčištění půdy, opatření inventáře, stavbu domu a zajištění stravy do první sklizně. Komplikací byla vzdálenost ostrovů od ostatního světa, špatné dopravní spojení i absence československého zastupitelského úřadu a větší české kolonie. Doprava z Marseille přes Panamský průplav trvala 50 dní, vzdálenost činila asi 10 tisíc mil.³⁰⁰

Analýzou archivního materiálu a dobové literatury dospíváme k závěru, že nedostatek pracovních příležitostí, jenž se projevoval zejména ve východních oblastech ČSR – na Slovensku a Podkarpatské Rusi, vedl k vystěhovalectví takového rozsahu, který patřil k největším v Evropě.

Summary

To Emigration from Czechoslovak Republic and Conditions Expatriates in the middle of 20s of the 20th century

After a brief period when the re-emigration of foreign expatriates to the newly created Czechoslovak state had prevailed over emigration, from the early 20s of the 20th century economic pressures forcing agricultural and industrial workers and small farmers and business owners to emigrate grew.

Lack of jobs was manifested especially in the eastern areas of Czechoslovak Republic – in Slovakia and Carpathian Ruthenia. The emigration affected more the citizens of the Slavic nations than Germans and Hungarians.

²⁹⁷ Tamtéž, dopis Společnosti K. Beckovi v Bratislavě z 4. 5. 1926.

²⁹⁸ Tamtéž, dopis Společnosti MSP z 22. 5. 1926.

²⁹⁹ Tamtéž, zpráva E. Hajného z 8. 11. 1926.

³⁰⁰ Tamtéž, záznam MSP z roku 1926.